

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Д 13.15.552 диссертациялык кеңеши

**Кол жазма укугунда
УДК 802.0 (075.80)**

САРТБЕКОВА НУРЖАН КООДОЕВНА

**Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык
компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздери**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2017

Диссертациялык иш С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин педагогика жана окутуунун технологиялары кафедрасында аткарылды

Илимий кеңешчи: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Сияев Таштанбек Моңолдорович

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Асипова Нурбүбү Асаналиевна

филология илимдеринин доктору, профессор
Караева Зинаида Караевна

педагогика илимдеринин доктору, профессор
Биялиев Кутманбек Абакович

Жетектөөчү мекеме: Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жогорку мектептин педагогикасы кафедрасы (Дареги: 720024, Бишкек шаары, Манас проспектиси, 101).

Диссертация 2017-жылдын 24-февралында саат 14.00 до И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча түзүлгөн Д 13.15.522 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: Бишкек шаары, И. Раззаков көчөсү, 51.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Илимий китепканасынан таанышууга болот.
(www.arabaev.kg).

Автореферат 2017-жылдын 24-январында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

Калдыбаева А.Т.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. XXI кылымдагы дүйнөлүк билим берүү мейкиндигинде орун алган өзгөрүүлөр болочок инженерлердин кесиптик даярдыгынын багыттарынын кеңейишине жана мазмунунун өркүндөшүнө алып келди. Акыркы мезгилге чейин инженерлерди адистик даярдоодо мамлекет тарабынан аныкталган талаптарда адистештирүүгө басым жасалып келген, ал эми азыркы учурда инженердин адистештирилген даярдыгында социалдык жактан ийкемдүү, адамгерчиликтүү, коммуникабелдүү инсан катары калыптандыруу маселеси актуалдашууда. Мындай талаптын билим берүү күн тартибине келиши эң эле аз дегенде негизги үч объективдүү факторлор менен шартталат: биринчиси – күн санап кулач жайып бара жаткан ааламдашуу тенденциясы; экинчиси – Кыргызстандын дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграциялануу талаптары; үчүнчүсү – көп улуттуу мамлекеттеги жарандардын, адистердин чет өлкөлөр менен кызматташуусунун күч алышы болочок инженерлердин башка тилдеги коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандырууну орчундуу педагогикалык маселеге айлантты. Анын үстүнө, жогорку квалификациялуу адистерди даярдоодо Кыргызстандын билим берүү системасынын Болон процессине кирүүсү инженерлерди даярдоодогу жаңы жагдайларды жаратуу менен билим берүүдө башка тилдеги коммуникациялык парадигманын алдыңкы орунга чыгышына түрткү болду. Жалпы европалык билим берүү мейкиндигине кирүү талабы жогорку окуу жайларда билим алып жаткан бардык студенттердин, анын ичинде болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу зарылдыгын туудурат. Бул жагдай студенттердин чет тилин окуп-үйрөнүүсүндө кесиптик билим берүүнүн коммуникациялык, деги эле инсан катары калыптануудагы жана аларды ишке ашыруунун илимий-педагогикалык негиздерин иштеп чыгууну жана аларды билим берүү процессинде ишке ашыруу жолдорунун бүтүндөй системасын түзүүнү талап кылат. Жогорку окуу жайлардагы «Англис тили» окуу дисциплинасы чоң билим берүүчүлүк дараметке ээ болуп, инсанды өнүктүрүү милдеттерин чечүү менен катар, кесиптик билимдерди системалуу толуктоонун, коммуникациялык билгичтиктер менен көндүмдөрдү калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн каражаты болуп саналат. Компетенттүүлүк мамиленин орун алышы техникалык жогорку окуу жайларда даярдоонун максаты менен натыйжаларын кесиптик окутуунун сапатын арттыруунун шарты катары кароого мүмкүнчүлүк түзөт. Жогорку техникалык билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандартын компетенцияларды калыптандыруу процессинде академиялык белгилүү бир компетенциялардын курамынын ичинде башка тилдүү коммуникациялык компетенттүү бүтүрүүчүнү калыптандырууга шарт түзөт.

Илимий маселелердин изилдөө деңгээли. Илимий адабияттар көрсөткөндөй, жогорку окуу жайлардын студенттерин кесиптик даярдоо процессинде ар түрдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу чет элдик жана ата мекендик эмгектерде чагылдырылган: кесиптик компетенттүүлүк (С.Н. Алиев, А.Л. Бусыгина, А.А. Воротникова, Е.С. Врублевская, О.Н. Загора, А.В. Ефанов,

Ю.В. Койнова, Н.Н. Лобанова, Н.В. Матяш, С.В. Мелешина, Г.С. Сухобская, Н.В. Харитонова, В.И. Юдин), педагогикалык компетенттүүлүк (Н.В. Остапчук), социалдык-педагогикалык компетенттүүлүк (Н.А. Асипова, Н.П. Иванищев, Л. Берестова), кесиптик-коммуникациялык компетенттүүлүк (В.И. Кашницкий, Г.А. Кудрявцева, Т.И. Липатова, Ю.Н. Емельянов), этномаданияттык компетенттүүлүк (Н.Г. Арзамасцева) ж.б. эмгектери бар. Илимий иштердин ичинде чет тилин окутуудагы процессинде ар түрдүү компетенттүүлүктү калыптандыруу проблемаларына арналган диссертациялык изилдөөлөр да арбын: Н.В. Харитонова – мектепке чейинки болочок педагогдордун чет тилин окутуудагы процессиндеги кесиптик компетенттүүлүктү калыптандыруу проблемаларын изилдеген. Э.Б. Соловьеванын изилдөөсүндө болочок педагогдордун чет тилин окутуудагы процессиндеги кесиптик компетенттүүлүктү калыптандыруунун педагогикалык шарттары каралган. М.В. Булыгина жана О.А. Лукина чет тилин окутуу процессиндеги маданияттык компетенттүүлүктү калыптандыруу суроолорун чечишкен. Тилдик эмес болочок кесиптин ээлерине М.В. Белянина чет тилин окутуу процессиндеги ишмердүүлүк компетенттүүлүктү калыптандырууну изилдеген. Ал эми Е.Е. Боровкова изилдөөсүндө болочок педагогдордун маданият аралык компетенттүүлүк ишмердүүлүктүн өзгөчөлүктөрүн изилдеген. Ал эми өзүнүн изилдөөсүндө О.Ю. Искандарова медициналык окуу жайларындагы студенттердин башка тилдүү кесиптик коммуникациялык компетенттүүлүктүн калыптандыруусун караган. Аталган изилдөөлөр жогорку окуу жайында окуган студенттердин келечектеги адистердин негизги кесибинин жанында башка социалдык компетенттүүлүктү калыптандыруу зарыл экендигин далилдеп турат.

Болочок адистерди кесиптик даярдоо процессинде компетенттүүлүк мамилени колдонуунун негизги концепциялык жоболору жана идеялары чет элдик жана ата мекендик эмгектерде ачылат: В.И. Байденконун, Д.Б. Бабаевдин, К.А. Биялиевдин, Е.В. Бондаревскаянын, В.А. Болотованын, А.А. Вербицкийдин, К.Д. Добаевдин, Н.Б. Дондокованын, Г.А. Джумагулованын, И.А. Зимняянын, Э.Ф. Зеердин, С.А. Елебесованын, Ж.К. Каниметовдун, А.М. Мамытовдун, Р.П. Мильруддун, В.И. Мусаеванын, А.К. Наркозиевдин, А.С. Раимкулованын, Ю.В.Татурдун, А.П. Тряпицынованын, А.В. Хуторскийдин, З.Б. Чатоеванын.

Башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүктү (БТКК) калыптандыруу зарылдыгы болочок инженерлерди башка тилде даярдыгын өркүндөтүү: окутуунун жаңы усулдары менен формаларын иштеп чыгууну, заманбап талаптарга шайкеш окуу процессин уюштуруу технологияларын издөөнү талап кылат. Кесиптик, коммуникациялык, маданият аралык, тилдик компетенттүүлүктү калыптандыруу маселелери чет элдик жана ата мекендик изилдөөлөрдө ачылган. Аларга А.С. Андриенконун, Н.А. Асипованын, В.Ф. Аитовдун, Ы.А. Айкенованын, И.Б. Бекбоевдин, К.А. Биялиевдин, И.Л. Бимдин, К.С. Бообекованын, Д.В. Булатованын, Н.Д. Гальсковдун, К.Д. Добаевдин, М.Г. Евдокимованын, А.А. Жолчиеванын, П.К. Кадырбекованын, Л.П. Кибардинанын, Н.Ф. Коряковцеванын, А.К. Крупченконун, Э.М. Мамбетакуновдун, Р.П. Милруддун, С.А. Мусаеванын, Ф.Л. Ратнердин,

Е.Ш. Нусубалиеванын, Т.С. Серованын, Т.М. Сияевдин, Д.В.Толпанын, Н.Л. Уварованын, И.И. Халееванын, Н.И. Чернованын, Л.В. Щербанын ж.б. изилдөөлөрү кирет.

Ушул эле маселелерди ар түрдүү аспектилерде Кыргызстандык окумуштуулардын да эмгектеринде каралган: Э.М. Мамбетакунов жогорку окуу жайында физика мугалиминин кесиптик компетенттүүлүктү калыптандыруу маселесинин дидактикалык закон ченемдүүлүктөрүн изилдеген, жаштарды социалдык аспектисинде коммуникациялык компетенттүүлүктү калыптандыруу маселесин Н.А. Асипова изилдеп, маданият аралык коммуникациялык компетенттүүлүктүн маңызын жана мазмунун ачкан. К.А. Биялиевдин докторлук диссертациялык изилдөөсү жогорку окуу жайында кыргыз тилин чет тил катары үйрөтүүдөгү процессиндеги коммуникациялык компетенттүүлүктү калыптандыруу маселесине арналган, Л.П. Кибардина мектептеги педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн жогорулатуу маселесинин айрым аспектилерин, А.С. Раимкулова кесиптик-педагогикалык компетенттүүлүк проблемаларын изилдешкен, Сияев Т.М. педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүн ар тараптан изилдөө менен бирге анын курамдык бөлүктөрүн анализдеген. А.К. Наркозиевдин изилдөөсүндө жогорку окуу жайлары шартында «компетенттүүлүктүк мамиле», «компетенция», «компетенттүүлүк» деген түшүнүктөрдүн маңызы негизделген, А. Алимбековдун изилдөө иштери мугалимдин этнопедагогикалык компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселелерине арналган, Н.К. Дюшееванын изилдөөсүндө заманбап формациясында болочок мугалимдердин жекелик даярдыгы жана кесиптик компетенттүүлүгүнүн моделдери түзүлгөн.

Акыркы мезгилге чейин билим берүү жаатындагы саясатты калыптандырууда формалдуу билим берүү гана эске алынган, бирок Европалык саммитте (2000-ж. март, Португалия Лиссабон шаары) кабыл алынган Европа Биримдигинин Үзгүлтүксүз билим берүү меморандуму формалдуу менен катар бейформалдуу жана инферналдуу (информалдуу) билим берүүнү да окутуу процессинин тең укуктуу катышуучулары катары кароо сунушталган. Мында бейформалдуу билим берүү документ берүү менен коштолбогон, билим берүү мекемелеринде, же болбосо коомдук уюмдарда, клубдар менен ийримдерде жүргөн билим берүү түшүнүлөт, ал эми инферналдуу (информалдуу) билим берүү адамдын күнүмдүк турмушун коштогон жана максатка багытталган мүнөзгө ээ эмес индивидуалдуу, жеке билим алуу ишмердүүлүгү каралат. Акыркы учурда «инферналдуу» деген термин «информалдуу» деген термин болуп колдонулуп келет. Бейформалдуу жана информалдуу билим берүүнүн резервдик мүмкүнчүлүктөрүн чет тилин үйрөнүү жаатында колдонуу болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө чоң таасир кылат. Бейформалдуу билим берүүнүн мүмкүнчүлүктөрү А.В. Булгаковдун, А.А. Сарсембаеванын, С.А. Шатохинанын жана башка окумуштуулардын эмгектеринде каралып, ал болочок адисти ар тараптан өнүктүрүүнүн универсалдуу каражаты катары калган, бирок техникалык жогорку окуу жайлардын студенттеринин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселелери

бейформалдуу билим берүү шартындагы мүмкүнчүлүктөрүн изилдөөгө арналган эмгектер жокко эсе. Ушуга байланыштуу техникалык жогорку окуу жайларда чет тили боюнча даярдоонун сапатын жана натыйжалуулугун арттыруу багытында анын окутуу усулдарын кайрадан карап чыгуу жана БТККны калыптандыруу максатында бейформалдуу билим берүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн анализдөө зарылчылыгы жаралды.

Ошентип, заманбап инженерлерди даярдоонун теориялык негиздерин анализдөө, аларды даярдоонун практикалык изилдөө абалын жана социологиялык изилдөөнүн натыйжалары төмөнкү **карама-каршылыктардын** бар экендигин көрсөттү:

– чет тилдерин эркин билген башка өлкөлөрдүн техникалык адистери менен ишкер, кесиптик жана инсандык баарлашууга даяр, башка тилдүү социомаданий чөйрөдө иштеп кетүүгө жөндөмдүү инженерлерге болгон социалдык талаптын өсүшү менен аларды техникалык жогорку окуу жайлардагы даярдоонун чыныгы абалынын төмөндүгү;

– дүйнөлүк чакырыктарга жооп бере алган жана эл аралык тилдерде эркин сүйлөй алган ар тараптуу жөндөмдүү инженерлерге болгон зарылчылык менен техникалык жогорку окуу жайлардын студенттеринде башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун бирдиктүү педагогикалык системасынын жоктугу;

– болочок инженерлерди жогорку техникалык билим берүүнүн алкагында чет тилдерине окутуп-үйрөтүүнүн жогорку окуу жайларда топтолгон бай практикалык тажрыйба менен ошол процесстин илимий-педагогикалык негиздеринин аныкталбагандыгы;

– формалдуу билим берүү менен бирге эле бейформалдуу жана информалдуу билим берүүнүн маанисинин актуалданышы менен алардын технологиясынын иштелип чыкпагандыгы.

Натыйжада изилдөөнүн эң негизги **проблемасы болуп** глобалдашуу шартында Кыргызстанда инженерлерди даярдоодо адистик багытында компетенттүүлүктү калыптандыруу менен бирге башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу эсептелет. Ушундан улам диссертациялык **изилдөөнүн темасын**: «Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздери» деп аныктадык.

Изилдөөнүн максаты: болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун педагогикалык, дидактикалык, методикалык жана лингвистикалык негиздерин англис тилин окутуу үлгүсүндө иштеп чыгуу, аталган компетенттүүлүктү калыптандыруунун моделин, усулдук жолдорунун системасын аныктоо жана аларды практикага киргизүү.

Диссертациянын максатына ылайык төмөнкү милдеттер коюлду:

1. «Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгү» категориясынын илимий өңүттөн анализдөө менен аталган аныктамага толуктоо жана тактоолорду киргизүү, анын өзгөчөлүктөрүн жана курамдык бөлүктөрүн, ошону менен бирге техникалык окуу жайларда окуган студенттердин аталган компетенттүүлүккө ээ болуу абалын аныктоо.

2. Жогорку квалификациялуу инженерлерди даярдоонун чет элдик жана ата мекендик тажрыйбасын изилдөөнүн негизинде болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу концепциясын негиздөө.

3. Болочок инженердин БТККны калыптандыруунун илимий-практикалык моделин иштеп чыгуу.

4. Болочок инженердин БТККны калыптандыруунун илимий-усулдук жолдорун иштеп чыгуу.

5. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системасын иштеп чыгуу жана анын натыйжалуу критерийлерин аныктоо.

6. Педагогикалык экспериментти жүргүзүү менен болочоктогу инженерлердин БТККны калыптандыруу концепциясынын жана моделдин натыйжалуулугун далилдөө.

Изилдөөнүн теориялык-методологиялык негизин төмөнкү идеялар түзөт:

– системалуулук (Н.А. Асипова, В.Г. Афанасьев, А.А. Бондаревская, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, А.М. Мамытов ж.б.), инсандык-ишмердүүлүк (Е.В. Бондаревская, А.А. Вербицкий ж.б.), маданияттаануучулук (Э.Д. Днепров, В.П. Зинченко, П.К. Кадырбекова ж.б.), коммуникациялык-компетенттүүлүк (Н.А. Асипова, В.И. Байденко, И.А. Зимняя, Г.И. Ибрагимов, В.И. Мусаева, Дж. Равен, Ю.Г. Татур, С.Е. Шишов, А.В. Хуторской Е. Baum, В.S. Bloom, С.У. Chisholm, L. Cohen, N.Grunwald, Т. Hoffmann, L. Manion ж.б.) мамилелер;

– чет тилдерине окутууда окуу процессинин кесиптик жана коммуникациялык багытталгандык теориялары (А.В. Аитов, Д.В. Булатова, Н.Д. Гальскова, Д.Б. Гудков, М.Г. Евдокимова, А.А. Жолчиева, П.К. Кадырбекова, А.К. Крупченко, О.А. Леонтович, М.Н. Макеева, Р.П. Милруд, С.А. Мусаева, П.И. Образцов, Е.И.Пассов, Ф.Л. Ратнер, А.А. Рыбкина, А.П. Садохин, В.Л. Скалкин, Н.Л. Уварова, R. Volitho, D. Crystal, V.Muller ж.б.);

– кесиптик билим берүүнүн мазмунун долбоорлоо жана моделдөө теориясы (В.И. Андреев, Ю.К. Бабанский, В.П. Беспалько, Е.В. Бондаревская, Н.Ш. Валеева, Н.Д. Деменкова, В.И. Загвязинский, Г.И. Ибрагимов, В.В. Краевский, Э.М. Мамбетакунов, А.С. Раимкулова, Ю.Г. Фокин, F. Smith ж.б.);

– чет тилдерин окутуудагы долбоорлук окутуу (В.В. Копылова, А.В.Логинова, Т.М. Мартьянова, О.В. Теслина, Fried-Booth, L. Diana ж.б.);

– жогорку окуу жайларда окутуу процессинде студенттерди илимий-изилдөөчүлүк ишмердүүлүктүн усулдарына көнүктүрүү концепциялары (П.Н. Андрианов, Е.Ю. Гирфанова, Л.А. Казанцева, Ф.Л. Ратнер ж.б.).

Коюлган милдеттерди чечүү жана сунушталган божомолдуу далилдөө үчүн **изилдөөнүн теориялык жана эмпирикалык усулдары** колдонулду: ата мекендик жана чет элдик педагогикалык, психологиялык, социологиялык, лингвистикалык, дидактикалык изилдөөлөрдү теориялык талдоо; техникалык жогорку окуу жайлар үчүн чет тилдери боюнча типтүү программаларды, окуу пландарын, Европа

Кеңешинин башка тилдүү кесиптик багытталган баарлашууга үйрөтүү үчүн материалдарын тандоо жана минимизациялоо боюнча жогорку мектеп үчүн билим берүү программаларын жана документтерин дисциплиналык-мазмундук талдоо, моделдөө; техникалык жогорку окуу жайларда чет тилине окутуу жаатындагы инновациялык тажрыйбаны иликтеп үйрөнүү жана системалаштыруу; эмпирикалык усулдар: психологиялык-педагогикалык тест, сурамжылоо, интервью алуу, контент-анализ; педагогикалык эксперимент: констатациялоочу, калыптандыруучу, жыйынтыктоочу; алынган натыйжаларды статистикалык иштетүү.

Тажрыйбалык-эксперименталдык иш Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинде жана Эл аралык инновациялык технологиялар университетинде болочок инженерлерди башка тилде даярдоо процессинде автордун түздөн-түз катышуусу менен турмушка ашырылды. Ошондой эле, изилдөө ишиндеги студенттердин БТККнын калыптандыруу идеясынын сунуштарын жана негиздерин төрт ЖОЖ боюнча жыйынтыкталган.

Изилдөөнүн темасы боюнча теориялык изилдөө жана аны практикага киргизүү бир нече этаптарда жүргүзүлдү.

Биринчи этап (2007-2009-жж.) – изденүүчүлүк-теориялык этап. Көрсөтүлгөн этап изилдөөчүлүк проблеманы коюу, изилдөөнүн методологиясын аныктоо максатында психологиялык-педагогикалык адабияттарды комплекстүү окуп-үйрөнүү, техникалык жогорку окуу жайларда чет тилин окутуунун тажрыйбасын иликтөө менен байланышкан. Бул изилдөөнүн илимий-педагогикалык, теориялык негиздерин негиздөөгө жана диссертациянын түшүнүктүк-категориялык жана илимий аппаратын иштеп чыгууга жол берди.

Экинчи этап (2010-2012-жж.) – эксперименталдык-талдоочу этап. Бул этапта педагогикалык системаны жана анын теориялык моделин долбоорлоо концепциясын иштеп чыгуу турмушка ашырылды, иштелип чыккан педагогикалык системанын натыйжалуулук критерийлери такталды, эксперименталдык изилдөө жүргүзүлдү, анын жүрүшүндө баштапкы жоболор текшерилди жана түзөтүлдү.

Үчүнчү этап (2013-2015-жж.) – жыйынтыктоочу-жалпылоочу этап. Алдыдагы этаптардын оң натыйжаларынын негизинде изилдөөнүн негизи системалаштырылды. Баштапкы жоболор «Болочок инженердин коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу» аттуу монографияда жана «Англис тили» боюнча болочок инженерлер үчүн окуу куралдарында жарыяланды.

Изилдөөнүн натыйжаларынын негизделгендиги жана ишенимдүүлүгү болочок инженердин БТККны калыптандыруу процессине, кесиптик даярдоонун мазмунуна азыркы көз караштарга негизделген илимий-педагогикалык жайларды тандоо; изилдөөнүн проблемасына адекваттуу теориялык, практикалык усулдардын комплексин колдонуу; автор түздөн-түз катышкан көп жылдык тажрыйбалык-эксперименталдык иш; изилдөөнүн натыйжаларын анын ар башка этаптарында системалуу текшерүү;

эксперименталдык маалыматтардын сандык жана сапаттык талдоосу; изилдөөнүн жүрүшү менен материалдары Эл аралык, Республикалык жана аймактык конференцияларда, симпозиумдарда талкууланган, ар түрдүү деңгээлдеги басылмаларда чагылган жана анын кеңири илимий сынактан өтүүсү менен камсыздалган.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы төмөнкүдө турат: Кыргызстанда азыркы техникалык адистин кесиптик даярдыгынын жогорку деңгээлин камсыздоого мүмкүнчүлүк берүүчү «Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгү» категориясынын илимий өңүттөн анализдениши менен эң алгачкы изилденди жана аныкталды; техникалык чөйрөдөгү глобализациялык тенденциялардын чакырыгына жооп берген, кесиптик жана эл аралык маданий баарлашууга мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон болочоктогу инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун концепциясы даярдалды; болочок инженерлердин формалдуу, бейформалдуу, информалдуу билим берүүнүн интеграцияланышынын негизиндеги башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык системасынын теориялык модели иштелип чыкты; болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык системасын долбоорлоонун методологиялык мамилелердин аспектилери белгиленди; илимий-педагогикалык системасынын натыйжалуулугунун критерийлеринин курамдык бөлүктөрү иштелип чыкты; БТКК боюнча даярдалган илимий концепциялык негиздер жана ага байланыштуу билим берүү моделинин натыйжалуулугу педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилди.

Изилдөөнүн теориялык маанилүүлүгү инженерлердин кесиптик ишмердүүлүгүн жана аларды башка тилде даярдоо системасын изилдөөнүн темасынын контекстинде илимий-педагогикалык, теориялык, дисциплиналар аралык талдоо жүргүзүүдө жатат. Бул аларды көп аспектиде кароого, системалоого жана жалпылоого, техникалык жогорку окуу жайлардын студенттеринде башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессинин илимий-педагогикалык теорияларына толуктоолорду киргизүүгө мүмкүндүк берет. Иште болочок техникалык адистерди сапаттуу башка тилдүү даярдоону камсыз кылуучу педагогикалык системаларды моделдөөдө колдонула алышчу теориялык жоболор камтылган. Изилдөөдө камтылган болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык системасынын моделин иштеп чыгууга карата түшүнүктөрдүн, жоболордун, идеялардын, мамилелердин тартиптешкен жыйындысы ушул багыттагы илимий билимди түзүү проблемасынын чечилиши катары квалификациялана алат. Педагогика илими жаңы концепция менен толукталган, анда инженердик-техникалык аймакта тилдин ээлери менен инсан аралык, маданият аралык баарлашууну турмушка ашырууга жөндөмдүүлүктү жана даярдыкты калыптандырууну камсыздоочу система түзүүчү байланыштар менен алака-катыштарга изилдөөчүнүн көз карашы берилген. Концепциянын негизинде

болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун педагогикалык системасын долбоорлоонун методологиялык мамилелердин аспекти бөлгөнүн. Долбоорлоо билим берүү процессинин максаттарын, башка тилде даярдоонун мазмунун жана анын формалдуу, бейформалдуу, информалдуу билим берүүнүн алкагындагы усулдарын түзүүгө карата илимий-педагогикалык, теориялык мамилелерди иштеп чыгууну камтыган.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системасы иштелип чыкканында жана Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин, Эл аралык инновациялык технологиялар университетинин окуу процесстеринде киргизилгенинде жатат. Ал бүтүрүүчүлөрдүн башка тилде кесиптик баарлашууга жана заманбап шарттарда андан ары өзүн өнүктүрүүгө даярдыгын камсыздоого мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн натыйжасында автордук комплекстүү педагогикалык системаны илимий жана окуу-усулдук камсыздоо иштелип чыгып колдонууга киргизилген жана башка жогорку окуу жайларда аларды атаандаштыкка жөндөмдүү инженерлерди даярдоо максатында колдонууга мүмкүндүк берет: «English language day – Англис тили күнү» (профилдик усулдук программасы 2007-ж.), «Бардык багыттардын 1-2-курстагы студенттеринин оозеки кеп көндүмдөрүн өнүктүрүү үчүн англис тили» (окуу куралы 2008-ж.), «Математиканы окуп-үйрөнүүчү студенттер үчүн англис тили» (окуу куралы 2008-ж.), «КИ, ИСКУ, ИСТИ адистиктеринин студенттери үчүн англис тили» (окуу куралы 2008-ж.), «Архитектура жана дизайн» адистигинин студенттери үчүн англис тили» (окуу куралы 2009-ж.), «Техникалык дисциплиналар үчүн терминологиялык сөздөр менен айтымдар» (окуу куралы, КР ББЖИМнин грифи менен 2011-ж.), «Conversational English» (окуу куралы, 2011-ж.), «Болочок инженерлердин кесиптик - башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн негиздери» (окуу куралы, 2012-ж.), «Болочок инженердин коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу» (монография 2012-ж.), «Жер үстүндөгү транспорттук-технологиялык машиналар жана коммуникациялар боюнча орусча-кыргызча-англисче терминологиялык сөздүк» (окуу куралы, КР ББЖИМнин грифи менен, 2013-ж.). Болочок адистердин БТККны калыптандыруунун педагогикалык системасынын иштелип чыккан теориялык модели бардык тилдик эмес жогорку окуу жайларда ишке ашырыла алат.

Изилдөөнүн натыйжаларынын апробацияланышы жана колдонууга киргизилиши. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн концепцияларын камтыган монография жарыяланган, болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун каражаттарын чагылтуучу окуу куралдары басылып чыккан. Изилдөөнүн натыйжалары Эл аралык жана Республикалык илимий-практикалык конференцияларда баяндалган, талкууланган жана жактырылган: Бишкекте (2005-2016-жж.), Лондондо (2011-ж, 2015-ж.), Алматыда (2011-ж, 2012-ж.), Норт Чарлстондо (2015-ж), Москвада (2012-ж, 2016-ж.), Венада (2015-ж), Махачкалада (2015-ж). Изилдөөнүн натыйжалары Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура жана Эл аралык

инновациялык технологиялар университеттеринде билим берүү процессине колдонууга киргизилген.

Илимий натыйжаларды алууга автордун жекече салымы изилдөөнүн проблемасын коюу, жетектөөчү идеяларын сунуштоо, концепциясы менен стратегиясын иштеп чыгуу, болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системасынын теориялык моделин иштеп чыгуу, аны долбоорлоонун методологиясын негиздөө, техникалык жогорку окуу жайлардын студенттерин башка тилде даярдоого бейформалдуу жана информалдуу элементтерди иштеп чыгып киргизүү, эксперименталдык ишти уюштуруу жана ага түздөн-түз катышуу менен аныкталат.

Коргоого төмөнкү жоболор коюлат:

1. Кыргыз Республикасында «Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгү» категориясынын илимий өңүттөн анализге алуу менен башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүктүн аныкталган мааниси жана маңызы. Техникалык багыттагы адистиктерди даярдоодогу башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү менен бирге Кыргыз Республикадагы техникалык окуу жайларда окуган студенттердин коммуникациялык компетенттүүлүгүн изилдеген абалы.

2. Жогорку квалификациялуу инженерлерди даярдоого байланыштуу илимий-теориялык окууларга таянуу, чет элдик жана ата мекендик билим берүү тажрыйбасын изилдөөнүн негизинде болочоктогу инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу концепциясы. Концепциянын маңызын төмөнкү идеялар камтыйт: формалдуу, бейформалдуу жана информалдуу билим берүүнүн интеграцияланышы; болочок инженерлердин үзгүлтүксүз билим алышы; тиешелүү маданий, билим жана тарбиялоо чөйрөлөрүнүн түзүлүшү; билим, билгичтик, көндүмдөрдүн негизинде БТКК калыптандыруунун системасы.

3. Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун интеграциялык илимий-практикалык модели. Аталган модель БТККны калыптандыруудагы салттуу дидактикалык принциптерге (билимдин турмуш менен байланышы, удаалаштык, кошумчалык, дисциплиналар аралык интеграция, социомаданий жана кесиптик багытталгандык, топтук бирге аракеттенүүнүн вариативдүүлүгү) ж.б. илимий-методикалык жагдайларга негизделген.

4. Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-усулдук технологиялары жана жолдору заманбап технологияларга таянуу менен жалпы маданий таануучулук, этномаданий өзгөчөлүктөргө, коммуникациялык жана инсанга багытталгандык концепцияларга негизделип, социалдык, интерактивдүүлүк, коммуникациялык методдорго жана ыкмаларга берилген мүнөздөмө.

5. Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык системасы, формалдуу жана бейформалдуу билим берүүнүн негизи жана анын натыйжалуулук критерийлери. Сунушталып жаткан БТККны калыптандыруунун педагогикалык системасын долбоорлоо методологиясы

төмөнкү илимий-методикалык талаптарга таянат: системалуулук, инсандык-ишмердүүлүк, коммуникациялык-компетенттүүлүк, проблемалык-долбоорлук, маданияттаануучулук, илимий критерийлеринин курамдык бөлүктөрүнүн мотивдештирүү, когнитивдик жана рефлексиялык деңгээлдери, аталган критерийлердин болочоктогу инженерлердин чет тилди үйрөнүү мотивдери, чет тилдеги маалыматтарды түшүнүү деңгээлдери, рефлексиялык жөндөмдөрү, ошондой эле студенттердин өздүк өнүгүүсүн шыктандыруунун педагогикалык шарттары.

6. Педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилип, далилденген педагогикалык тажрыйбада колдонууга сунушталган БТККны калыптандыруу боюнча концепциянын, илимий-педагогикалык системанын, илимий-методикалык усулдардын натыйжалуулугу.

Диссертациянын жыйынтыгынын толук чагылдырылышы. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары 1 монографияда, 2 окуу китебинде, 7 методикалык усулда, 53 макалада (алардын ичинен 14 чет мамлекеттерде) басылган. Жалпы баллы – 481.

Диссертациянын түзүлүшү. Диссертация киришүүдөн, төрт главадан, алардан чыккан корутундулардан, жалпы кортунду жана практикалык сунуштардан, 361 булакты камтыган (анын ичинде 127си англис жана немец тилдеринде) пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, 19 тиркемеден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 288 бетти түзөт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделген, илимий аппараттын негизги мүнөздөмөлөрү: максаты, объектиси, предмети, милдеттери, илимий-методологиялык негиздери каралган, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык маанилүүлүгү берилген, изилдөөнүн негизги этаптары, натыйжаларынын ишенимдүүлүгү менен негизделгендиги сыпатталган, коргоого коюлуучу жоболор ачылган.

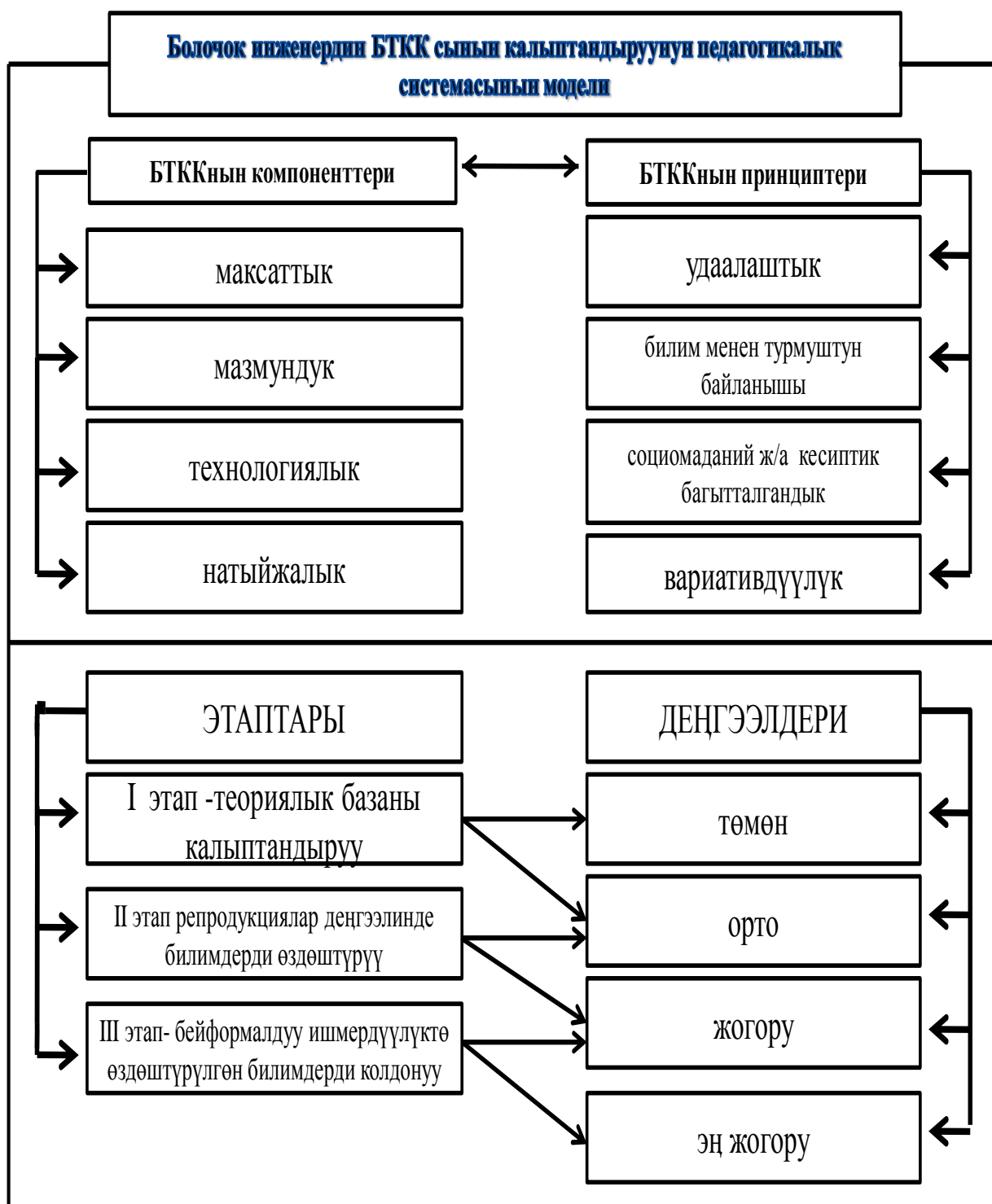
«Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу процессинин теориялык негиздери» деген биринчи главада болочок инженерлерге башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүктү (БТКК) калыптандыруу проблемасына арналган. «Инженер» (франц. *ingénieur*, лат. *Ingenium* – жөндөмдүүлүк, табышкерлик) категориясы – жогорку техникалык билимдүү адисти, максатка жетүүнүн материалдык каражаттары жана функционалдык касиеттери каралган. Өлкөдө эмгек базарынын түптөлүүсү менен шартталган азыркы мезгилде алдыңкы планга кесиптик мобилдүүлүк проблемасы да чыгат. Ошондуктан техникалык жогорку окуу жайлардын бүтүрүүчүсү – бул өндүрүштүк объектилерди иштеп чыгуу, өндүрүү, анализдөө жана эксплуатациялоо боюнча инженердик функцияларды жүзөгө ашыруу үчүн зарыл билимдерге гана ээ болуу менен бирге, башка тилдүү чөйрөдө кесиптик жана маданият аралык баарлашууга да жөндөмдүү болууга тийиш. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн алкагында болочок инженердин эл аралык эмгек

базарында кесиптик ордун табуу үчүн зарыл, жалпы кесиптик компетенттүүлүктүн түзүүчүлөрдүн бири катары БТКК алдыңкы орунга чыгат. Андыктан болочок инженерлерде коммуникациялык жөндөмдүүлүктөрдү жана өнөктүк кызматташтыкка керектүү, жемиштүү жана натыйжалуу өз ара мамилелерди калыптандыруу зарыл. Чет тилин билүүнүн аркасында болочок инженерлер Интернет глобалдык тармагынын жардамы менен өз кесиптик аймагындагы эң жаңы жетишкендиктер менен ыкчам тааныша жана өздөштүрө алат. Мындан тышкары, инженердик профилдеги адистердин кесиптештери менен алакалары ишкер баарлашуунун ар кыл формаларында ишке ашат. Башкача айтканда, болочок инженерлер сөзсүз түрдө БТККга ээ болушу зарыл жана ал категория эне тили менен шайкеш түрдө башка чет тилдик каражаттардын негизинде баарлашууну конкреттүү аймактарында, кырдаалдарда жана шарттарда жогорку коммуникациялык жөндөмдүүлүктү камсыз кылуу аркылуу натыйжалуу камсыз кыла турган татаал инсандык касиет жана анын негизиндеги кызматташтыкты коммуникациялык өздүк тажрыйба катары кабыл алынат. Илимий-педагогикалык адабияттарды талдоо БТККны лингвистикалык, коммуникациялык, прагматикалык компетенцияларды камтыган татаал түзүлүш экендигин айкындоого жол берди. Биринчи топко лингвистикалык – башка тилдүү оозеки жана жазуу кебине ээ болууну аныктоочу негизги компетенциялар кирет. Эгерде тилдик компетенция тил жөнүндө билимдердин, тилдик элементтерди туура таануу жана пайдалануу билгичтигинин жыйындысы катары көрүнсө, анда кептик компетенция баарлашуу милдеттерине ылайык кептик жүрүм-турум, тилдик каражаттарды, алардын мыйзам ченемдүүлүктөрүн айтымдарды куруу үчүн сезимдерди эң жөнөкөй билдирүүдөн интеллектуалдык маалыматтын өзгөчө бөөкторун чагылдырууга багытталган аракеттеринде тилдик системасы катары кабыл алынат. Экинчи топ – коммуникациялык– ичине кесиптик-коммуникациялык, маданият аралык компетенцияларды камтыйт. Кесиптик-коммуникациялык компетенция тилдик, кесиптик каражаттарды баарлашуу процессинде адекваттуу пайдалануу жөндөмдүүлүгүн камтып турат. Ошондой эле кесиптик жүрүм-турумду баарлашуунун кесиптик кырдаалдарын жана инженердик-техникалык аймакта башка тилдүү коммуникациялык ишмердүүлүктү жүзөгө ашыруу билгичтигин эске алуу менен курууга негизделет. Ал эми, техникалык профилдеги адистердин маданият аралык компетенциясы болочок инженердин өздөштүрүп жаткан тилдин маданияты жөнүндөгү билимдердин белгилүү бир жыйындысына ээ болуусу, ал аркылуу илим чөйрөнүн техникалык аймагында маданий биргелешкен аракеттенүү, ошондой эле башка тилдүү инженердик баарлашуу процессинде маданият аралык ажырымдарды жеңүү билгичтиги катары кабыл алынат. Үчүнчү тобу – прагматикалык – инженердин маалыматтык-технологиялык жана өз алдынча билим алуучулук компетенциялары менен берилип, алар өз ара байланышта туруу менен, окшош максаттарды көздөшөт. Маалыматтык-технологиялык компетенция изденүүнү жүзөгө ашыруу, керек болгондо башка тилдүү кесиптик маанилүү маалыматты ар кандай булактардан табуу, аны бир белгилик системадан башкасына, аны баалоо жана ошол маалыматтын мазмунун адекваттуу коюлган максатка

багытто, ошондой эле инженердик ишмердүүлүк процессинде Интернет-ресурстарды жемиштүү колдонуу билгичтиктерине негизделет. Кыргызстандын алдыңкы техникалык жогорку окуу жайлардын болочок инженерлерди башка тилде даярдоону талдоо окуу процессинде окутуунун салттуу дагы, инновациялык дагы ар кыл усулдары, формалары, технологиялары ишке ашырыларын, бирок азырынча бейформалдуу жана информалдуу башка тилде билим берүүнүн дарамети майнапсыз колдонулары көрсөтүлөт.

«Болочок инженерлерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык системасы» аттуу экинчи главада болочок инженерлердин БТККсынын теориялык аспектиери берилген. Техникалык жогорку окуу жайлардын студенттеринде БТККны калыптандыруунун педагогикалык системасынын теориялык модели даярдалды. Моделди иштеп чыгууда концепциялык идеялардан тышкары, төмөнкүлөрдү жетекчиликке алдык: биринчиден, биздин республиканын алдыңкы жогорку окуу жайлардын болочок инженерлерди башка тилде даярдоону уюштуруунун жана анын иштөөсүнүн тажрыйбасын талдоону экинчиден, Н.Исанов атындагы КМКТАУдагы жана Эл аралык инновациялык технологиялар университетинде чет тилин окутуу боюнча жекече тажрыйбаны, ошондой эле техникалык жогорку окуу жайда он алты жылдык иш практикасын жана профилдик усулдук программанын жетекчиси катары ишмердүүлүк тажрыйбасына таяндык. Иштелип чыккан моделде БТККны калыптандыруу системасынын негизги түзүмдүк элементтери болуп максаттык, мазмундук, процессуалдык-технологиялык жана натыйжалык компоненттер эсептелет, алардын бирдикте аракетке келүүсү анын кызмат аткаруусун жана бүтүндүүлүгүн камсыздайт.

Студенттерде сунушталган БТККнын калыптандыруунун курамы: максаттык компоненти максаттардын жана милдеттердин системасынын биримдиги менен берилген, аларды комплекстүү чечүү ага жетишүүнү камсыз кылат. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруу системасынын максаттарын иштеп чыгуу анын мазмунун долбоорлоонун негизин түзөт. БТККнын курамына кирүүчү компетенцияларды калыптандыруу өз ара тыгыз байланышкан тарбиялоочулук, билим берүүчүлүк жана өнүктүрүүчүлүк максаттарга жетишүүнү камсыздоого тийиш. Тарбиялоочулук максаттарга адистин кесиптик маанилүү сапаттары менен башка тилдүү маданиятка кызыгуусун калыптандыруу; билим берүүчүлүк максаттарга – болочок инженерлердин жалпы маданияты менен кесиптик компетенттүүлүгүн жогорулатуу, чет тили боюнча билимдерин өз алдынча кошумча билим алуу жолу менен толуктоо, тереңдетүү жана өркүндөтүү; өнүктүрүүчүлүк максаттарга – студенттердин инсанынын интеллектуалдык, эмоционалдык жана мотивациялык деңгээлдерин өнүктүрүү, инсандын өзүн көрсөтүүсү жана өзүн жөнгө салуусун камсыз кылган, инсандык рефлексия киргизилген. Ал эми чет тилине үйрөтүүнүн интеграциялык максаты – инженердик-техникалык аймакта тилдин ээлери менен инсан аралык, маданият аралык бирге аракеттенүүнү жүзөгө ашырууга жөндөмдүүлүктү жана даярдыкты калыптандырууда жатат (1-сүрөт).

1-сүрөт. Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу модели.

Мазмундук компонент формалдуу (лекциялар, практикалык сабактар, семинарлар жана ушул формаларды ишке ашырууда колдонулуучу дидактикалык материалдар), бейформалдуу (сабактан тышкары мезгилде ишке ашырылуучу тилдик программаларга катышуу, студенттик илимий конференцияларда чыгып сүйлөө, конкурстарга, викториналарга, олимпиадаларга катышуу) жана информалдуу (тилдик олимпиадаларга катышууга даярдануу, рефераттарды жазуу, студенттин күндөлүгүн жана тилдик портфелди жүргүзүү ж.б.) билим берүүнүн элементтеринин биримдиги менен берилген. Болочок инженерлерде БТККнын калыптандыруунун

долбоорлонуп жаткан системасынын теориялык моделинин максаттык, мазмундук жана натыйжалык элементтерине ылайык анын технологиялык компоненттери этаптар менен усулдардын системасы түрүндө берилген, ушул компетенцияны калыптандырууга багытталган билим берүү процессинин субъектилеринин аракеттеринин жыйындысы катары каралат.

Окутуунун негизги колдонулуучу технологиялары оюндук жана долбоорлук, ошондой эле контексттүү жана проблемалуу окутууну ишке ашыруу технологиялары аркылуу ишке ашат. БТККны калыптандыруунун бүтүндүү процессинин ар бир этабына студенттердин ишмердүүлүгүн уюштуруунун белгилүү бир базалык формасы (сабактардын ар түрдүү формалары) туура келет: формалдуу билим берүүнүн алкагындагы академиялык типтеги окуу ишмердүүлүгү, өз алдынча иш (информалдуу билим алуу), ошондой эле бейформалдуу билим берүүнүн ар түрдүү элементтери кирет. Натыйжалык компонент инженердин БТККнын компоненттик (мотивациялык, когнитивдүү, рефлексиялык - баалоочулук) түзүлүшүн жана айрым компоненттерди: чет тилдерин үйрөнүү мотивдеринин даражасын, рефлексиялык билгичтиктердин калыптангандыгын, студенттердин өзүн-өзү башкарууга жөндөмдүүлүгүнүн калыптангандыгын баалоо критерийлерин камтыйт. Болочок инженерлерде БТККны калыптандырууну сунуштаган системасы – бүтүн жана өнүгүүчү система, анткени анын ар бир компоненти белгилүү бир өз алдынча касиеттерге ээ болуп, адисти кесиптик даярдоонун бүткүл системасынын касиеттеринин диалектикалык шартталган бүтүндүүлүк бөлүгү гана болуп саналат. БТККны калыптандыруу максатты аныктоодо, натыйжаны прогноздоодо, болочок адис менен окутуучунун ишмердүүлүгүнүн белгилүү бир түрүн тандоодо, бул ишмердүүлүктү тийиштүү технологиялар менен камсыздоодо, ошол ишмердүүлүктүн натыйжасын баалоодо гана мүмкүн. Болочок адистерде башка тилдүү кептик ишмердүүлүктүн тигил же бул түрүндө зарыл билгичтиктер менен көндүмдөрдү, ошондой эле БТККнын оптималдуу деңгээлде калыптандыруу үчүн ар бир окуп жаткан студентке активдүү оозеки практикага муктаж. БТККны тилдик чөйрөдөн тышта калыптандырууда сабактарда тиешелүү милдеттерди чечүүгө жол берчү шарттуу-коммуникациялык же шартсыз - коммуникациялык көнүгүүлөрдү колдонуу жетишсиз. Студенттерге ойлоону, кандайдыр бир көйгөйлөрдү чечүү, аларды чечүүнүн жолдорун өз айтымынын мазмунуна көңүл койгудай, көңүлдүн борборундагы ой түрүндө, ал эми тил өзүнүн тике кызматын – ошол ойлорду калыптоо жана аныктоону аткаргыдай толгонуу мүмкүндүгүн берүүсү маанилүү болуп саналат. Бул шарт студенттин окуу-изилдөөчүлүк ишинин (СОИИнин) шарттарында, ошондой эле студенттердин илимий конференцияларга жана олимпиадаларга катышуу үчүн өз алдынча даярдануусунда ишке ашат. Окуп жаткандардын тилди маданият аралык бирге аракеттенүү каражаты катары кабыл алуусу үчүн аларды өлкө таануучулук тематика менен тааныштыруу гана эмес, алар тилдин өздөрү үчүн жаңы маданиятта кызмат аткаруу өзгөчөлүктөрүн практикада тааный алгыдай кылып, аларды маданияттардын активдүү диалогуна кийирүүнүн жолдорун издөө дагы зарыл. Мындай милдетти чечүү бейформалдуу билим берүүнүн алкагында,

алсак, профилдик программаларга катышууга мүмкүн.

«Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун практикалык аспектиси» деген үчүнчү главада инженердик адистиктердин Мамлекеттик билим берүү стандарттарын БТККны калыптандыруу аспектисинде, «Чет тили» предметинин ордун талдоого арналган. Мезгилдин талабына жооп катары кесиптик билим берүүнүн бардык чынжырларынын Мамлекеттик билим берүү стандарттарына «Чет тили» дисциплинасы милдеттүү түрдө киргизилген, анын максаты – болочок адистин илим, техника, өндүрүш жана билим берүү мейкиндигинде чет тилинде кесиптик баарлашуунун катышуучусунун коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу жана өнүктүрүү болуп саналат. Техникалык жогорку окуу жайлардын бүтүрүүчүлөрүнө жогорку кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандартына ылайык чет тилин билүүгө бийик талаптар коюлат. Жогорку техникалык билимдин мамлекеттик билим стандартынын алкагында тилдик билим берүүнүн мазмуну студенттерде маданияттар диалогунун алкагында маданият аралык коммуникациялык жөндөмдүүлүктөрүн калыптандыруу, чет тилин маданият аралык баарлашуунун ар кандай кырдаалында натыйжалуу колдонууну камсыздоого багыт алган. Техникалык жогорку окуу жайларда чет тилин үйрөнүүгө бөлүнгөн сааттардын санынын жетишсиздиги формалдуу гана эмес, бейформалдуу, информалдуу билим берүүнү уюштуруу студенттерди башка тилдүү даярдоонун ар кандай формаларын колдонуу зарылдыгын жаратты. Ушуга байланыштуу изилдөөдө «English language day – Англис тили күнү» автордук усулдук программасы даярдалган, ал чет тилдерди окутуудагы лингвистикалык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен бирге иштелип чыккан. Программа сабактан тышкары шарттардагы студенттердин бейформалдуу билим алуусунун алкагында түзүлгөн. Усулдук программаны окуу процессине киргизүү студенттердин чет тилин кыйла терең үйрөнүүсүнө, кызыгуусуна түрткү берүү, тилдик билимдеринин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн сапатын жогорулатууга англис тилдүү чөйрө түзүүгө, студенттерди кесиптик ишмердүүлүккө максималдуу жакындатылган, башка тилде баарлашуу кырдаалдарына «чөмүлтүү», кепти кабыл алуу, кайра түзүү, угуза айтуу, грамматикалык түзүлүштөрдү пайдалануу, лексиканы, инженердик терминологияны колдонуу кептик көндүмдөрүн ролдук оюндар аркылуу өнүктүрүү, бышыктоого оптималдуу шарт түзөт. Техникалык жогорку окуу жайлардын студенттеринин лингвистикалык практикасын уюштурууда жана өткөрүүдө БТККны калыптандыруу, өнүктүрүү негизги милдет болуп саналат. Көңүлдүн борборунда болочок инженердин инсандык кызыгуулары жана керектөөлөрү турат. Коммуникациялык принцибине ылайык тил ойлорду калыптандыруу жана түзүү каражаты, маданияттардын диалогундагы баарлашуу куралы катары каралат, анын натыйжасында болочок инженерлердин маданият аралык компетенциясынын өнүгүүсү ишке ашат. Информалдуу билим берүүнүн алкагында студенттерде БТККны калыптандыруу өз алдынча жүзөгө ашырылуучу окуу-изилдөөчүлүк, илимий-изилдөөчүлүк иш болот да, болочок инженердин кесиптик калыптануусунун эң

маанилүү шарты менен каражаты болуп саналат.

«Педагогикалык экспериментти жүргүзүү жана анын жыйынтыгынын илимий интерпретациясы» деген төртүнчү главада инженерлердин коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн илимий-педагогикалык негиздеринин натыйжалуулугунун критерийлери менен индикаторлорун негиздөөгө жана аларды педагогикалык эксперименттен өткөрүүгө арналган. Тажрыйбалык-эксперименттик изилдөөнүн предмети БТККнын калыптандыруунун долбоорлонгон педагогикалык системасы, анын окуу процессинде формалдуу, бейформалдуу, информалдуу билим берүүнүн алкактарында ишке ашырылуусу болгон. Тажрыйбалык-эксперименттик иш Н.Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура, Эл аралык инновациялык технологиялар, С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик, Кыргыз-Өзбек университеттердин студенттери менен жүргүзүлдү (1 таблица).

1-таблица. Студенттердин коммуникациялык жөндөмдүүлүктөрү

Окуу жайы	Жыл дар	Жалпы саны	Студенттердин коммуникациялык жөндөмдүүлүктөрү пайыз менен				
			Абдан төмөн	Төмөн	Орто	Жогору	Эң жогору
КМКТ АУ	2008	147	7	22	52	16	-
	2009	203	9	21	45	18	2
	2010	167	8	19	50	19	4
баары		517	8	21	50	18	3
ЭИТУ	2008	30	7	23	56	10	-
	2009	23	5	18	44	29	3
	2010	33	8	14	51	24	3
баары		86	7	18	51	21	3
НМУ	2008	55	6	21	58	10	-
	2009	52	4	17	46	25	3
	2010	66	5	28	42	19	2
баары		173	5	21	54	18	2
КӨУ	2008	78	4	20	57	15	-
	2009	82	7	28	46	11	2
	2010	74	6	23	49	15	2
баары		234	6	24	50	13	2
жалпы		1 010	7	21	52	18	2

Алгач абалды аныктоочу эксперимент көрсөтүлгөн окуу жайларынын биринчи курстарында техникалык багыттарда окуган студенттеринин арасында 2008-2010 - окуу жылдарында жүргүзүлдү. Эксперименттин алкагында тестин жардамы менен студенттердин коммуникациялык жөндөмдүүлүктөрү

аныкталган. Таблицада келтирилген тесттин жыйынтыгы Кыргыз Республикасынын окуу жайларында окуган студенттердин коммуникациялык жөндөмдүүлүктөрү төмөн деңгээлде экендигин далилдейт. Себеби, тестке катышкан студенттин арасында коммуникациялык деңгээли жогору жана эң жогору болгон студенттердин үлүшү 2% айлансында болду. Жогорку окуу жайларында билим алып жатышкан студенттердин коммуникациялык жөндөмү орто болгондору жарымын, тактап айтканда 50% түзөт. Жогорку окуу жайында билим сапатынын төмөн болуп жатканынын себептеринин бири студенттердин коммуникациялык жөндөмдөрүнүн деңгээлдери орто жана төмөн болуп жаткандыгы менен түшүндүрүлөт. БТККны калыптандыруунун иштелип чыккан илимий- педагогикалык негиздери жана педагогикалык системасы «Англис тили» курсунун материалдарында практикага киргизилди. Ушул курстун негизинде студенттердин БТККны калыптандыруу технологиясы иштелип чыкты жана апробацияланды. Экспериментке катышкан студенттердин жалпы саны болжол менен 1400 адамды түздү.

Мындан тышкары, көрсөтүлгөн ар бир окуу жайынын чет тилдер кафедрасынын окутуучулардын арасында «Англис тилинин» окутулушу, ар дисциплинанын орду жана окутуу технологиялары боюнча ананимдүү анкета жүргүзүлдү. Анкетага көрсөтүлгөн окуу жайларынын техникалык адистиктерге «Англис тили» дисциплинасын окуткан окутуучулар катышты. Алсак, КМКТАУнун 19 окутуучусу, ЭИТУнун 3 окутуучусу, С. Нааматов атындагы НМУнун 5 окутуучусу жана КӨУнун 4 окутуучусу катышты. Катышкан окутуучуларга «Англис тилин» келечектеги инженерлерге окутуунун илимий маселелери боюнча 12 суроодон турган анкета сунушталды. Анкетанын биринчи суроосу «Англис тили жана келечектеги инженерлердин кесиптик компетенттүүлүгүнүн байланышы кандай?» деген суроо түзгөн. Катышуучулардын 62% чейин, англис тилин келечектеги инженерлерге чет тилиндеги маалыматка ээ болуунун каражаты деп эсептейт. Ал эми, окутуучулардын 12% чет тили кесиптик компетенттүүлүккө түздөн-түз таасир тийгизет деп эсептешет. Ошол эле учурда анкетага катышкан окутуучулардын 7% англис тили кесиптик компетенттүүлүккө кыйыр гана таасир этет деп эсептешет. Окутуучулардын калган бөлүгү, тактап айтканда 19% жооп бере алышкан жок. Анкетанын экинчи суроосу билим берүүнүн концептуалдуу маселесине, билим берүүнүн компетенттүүлүк мамилесине байланышкан. Тилекке каршы, анкетага катышкан окутуучулардын 57% билим берүүнүн компетенттүү мамилеге так аныктама бере алышкан эмес. Анкетага катышкан окутуучулардын 13% компетенттүүлүккө негизделген мамиленин өзгөчөлүктөрүн көрсөтүшкөн. Ошол эле мезгилде, окутуучулардын 11% компетенттүүлүк мамиленин аныктамасын инсандын келечектеги боло турган компетенттүүлүк мүнөздөмөлөр менен байланыштырып жооп түзүшкөн.

Коммуникациялык процесс маалыматты топтоону, аларды сактоону, кабыл алууну жана берүүнү өзүнө камтыйт. Анкетага катышкан окутуучулардын дээрлик көпчүлүгү, тактап айтканда 71% коммуникациялык процесстин бир жактуу аныктамасын беришкен. Коммуникациялык процесстин түзүлүштөрүн толук берүү менен окутуучулардын 18% өздөрүнүн кесиптик

даярдык деңгээлдеринин жогорку абалда экендигин далилдешкен. Мындан тышкары, окутуучулардын 11% үлүшү жоопту көрсөтө алышкан жок. Адатта, чет тилин окутууда ар түрдүү формаларды тандашат. Бирок, анкетага катышкан окутуучулар көбүнесе— 47% салттуу формаларды көрсөтүшкөн. Чет тилди окутуудагы формалдуу, бейформалдуу жана информалдуу формаларды айкалыштыруу зарылчылыгын 43% окутуучулар көрсөтүшкөн. Тилекке каршы, окутуучулардын 10% коюлган суроого жооп таба алышкан эмес. Чет тилин окутуудагы формадуу билим берүүнүн формаларын түшүндүрүү окутуучуларга кыйынчылыкты түзгөн жок. Алардын 82% формалдуу билим берүүнүн түрлөрү катары семинар, практикалык иш, аудиториядан тышкары уюштуруу формаларын көрсөтүшкөн. Азыркы мезгилде чет тилин окутууда окутуунун бейформалдуу формасы аныкталган жыйынтыкты берүүдө. Бирок, анкетага катышкан окутуучулардын 49% бейформалдуу формада окутуу процессин жүргүзүшпөгөнү, 38% бейформалдуу форманы ийгиликтүү уюштура алышкандыгын көрсөтүштү, 13% бул маселе боюнча өз пикирлерин ачык көрсөтүшкөн жок. Чет тилин окутууда эң негизги формалардын бири информалдуу түрдө жүргүзүү, тактап айтканда мүмкүн болушунча ар бир студенттин өз алдынча билим траекториясын түзүү болуп саналат. Эгерде, окутуучу чыгармачылык менен ар бир студенттин өздүк мотивин негизинде, ар бирине жөндөмүнө жараша көнүгүүлөр аткарылса, анда окуу процессинин натыйжасы сөзсүз түрдө жогору болот. Ошол эле учурда, окутуучулардын 42% бүгүнкү мезгилге чейин информалдуу форманы колдонушпаганы аныкталды. Алардын 49% ар бир студентке индивидуалдуу көнүгүүлөрдү бере тургандыгы, 9% бул маселеге кызыгуусу төмөн экендиги аныкталды. Республиканын окуу жайларында чет тилин окутуу өзгөчө аудиторияда өтөөрү баарыбызга белгилүү, т.а. англис тилин окутууда кыргыз, орус жана англис тилдери жарыш түрдө орун алат. Бул жагдай, чет тилдерин окутуунун өзгөчө маселесин, көп тилдүүлүк маселесин пайда кылат. Диссертациялык изилдөөнүн алкагында келечектеги инженерлерге англис тилин окутууда негизги каражат сөздүк үч тилдүү вариантта даярдалып, басылып чыгарылган. Ошол эле мезгилде, окутуучулардын көпчүлүгү көп тилдүүлүк маселесине көңүл коюшпагандыгы аныкталды. Алсак, окутуучулардын дээрлик көпчүлүгүнүн кесиптик даярдыгында көп тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүк жетиштүү деңгээлде эмес экендигин белгилешти. Анткени, анкетага катышкан окутуучулардын 64% англис тилин окутуу эки тилде (орус, кыргыз тилдеринде) гана өтөөрүн белгилешип, көп тилдүү компетенттүүлүктү калыптоо үчүн атайын тренингдер уюштуруунун зарылчылыгын белгилешти, т.а. көп тилдүү окутууну уштурууну абдан зарыл деп эсептешкен окутуучулар 53% түздү. Ошол эле мезгилде, көп тилдүүлүк 38% окутуучуларга эч кандай маселе түзбөгөндүгү белгиленди. Тилекке каршы, 9% окутуучулар көп тилдүүлүк боюнча өздөрүнүн пикирлерин ачык билдире алышкан жок. Башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүк калыптандыруунун негизги ыкмаларынын бири – студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн уюштурууда окуу мазмунун «жөн гана» көркөм адабияттардан албастан, тескерисинче кесиптик мамилени пайда кылуу керек, т.а. келечектеги механик инженер өз алдынча

ишмердүүлүктө кесиптик аймакта иш алып барышы зарыл. Эгерде, студент англис тилинин этиштеринин чактары боюнча өз алдынча ишмердүүлүккө тапшырма алса, анда анын мазмуну сөзсүз түрдө кесиптик жагдайда болушу керек. Тапшырманы аткарууда, мисалы, автомашинанын кыймылдаткычынын схемаларын, алардын иштөө механизмдерин англис тилинде жазуу менен аткарыш керек. Бирок, анкетанын жыйынтыгы көрсөткөндөй, бардык эле окутуучулар бул маселеге туура мамиле түзбөгөндүгү аныкталды, 69% гана окуу мазмунун адабияттардан, маалымат каражаттардан алаарын көрсөтүштү. Окутуучулардын бир аз бөлүгү гана, тактап айтканда 17% кесиптик багыттагы иштөөнү уюштурушат. Баса көрсөтүүчү факт, окутуучулардын 14% бул маселе кызыктырбайт. Азыркы мезгилде чет тилин окутууда студенттердин лексикалык базасын түзүүгө багытталган технологиялар кеңири колдонулат дагы, анын жыйынтыгы натыйжаны түзө албайт. Тескерисинче, англис тилин окутууда студенттер ооз эки сүйлөөнү кабыл алууга жана таза, катасыз жазуу ишмердүүлүгүнө ээ болушу керек. Демек, англис тилин окутууда сөзсүз түрдө тренинг, түздөн-түз практикалык байланыштарга катышуу, чет тилдик «чөйрөгө сүңгүп» кирүү жана башка технологияларды кеңири пайдаланышы керек. Тилекке каршы, анкетага катышкан окутуучулардын 68% китеп менен, салттуу окуу технологиясын колдоноорун билдиришкен. Баса көрсөтүүчү факт, окутуучулардын 12% «On-line» режиминде вебинарларды жүргүзүү менен окутуу процессин уюштура ала тургандыгын көрсөтүшкөн. Бирок, окутуучулардын 20% жаңы технологияларды өздөштүрүүгө аракет жасабагандыгы белгиленди. Эксперименттин негизги бөлүгү болочок инженерлердин коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн өзгөрүү динамикасын аныктоо максатында үч этапта өткөрүлдү. Адегенде, болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн баштапкы деңгээлин өлчөө биринчи курстун башында, экинчи өлчөө экинчи курстан соң, үчүнчүсү – үчүнчү курста жыйынтыктоочу этаптан кийин өткөрүлдү. Техникалык жогорку окуу жайларынын студенттеринин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн деңгээли мамлекеттик стандартка жана иштелип чыккан критерийлерге ылайык жүзөгө ашырылды. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун натыйжалуулугунун критерийлери катары төмөнкүлөр тандалды: 1) чет тилин үйрөнүү мотивдеринин өзгөрүүсү; 2) чет тилин үйрөнүү процессинде рефлексиялык билгичтиктердин калыптангандыгы; 3) студенттердин өзүн башкарууга жөндөмдүүлүгү. Белгилүү болгондой, студенттердин кесиптик билимдерге терең ээ болушу алардын мотивдерине түздөн-түз көз каранды. Мотивдин өзгөрүүсүн диагноздоо үчүн ар түрдүү усулдар колдонулат.

Натыйжалуу изилдөө усулуна сыналуучу субъекттердин тиешелүү мотивдердин рангын аныктоо кирет. Мотивдин өзгөрүүсүн аныктоо үчүн биринчи курста жана үчүнчү курста мотивдердин рангын аныктоо сунушталган. Педагогикалык изилдөөгө жалпы 163 студент катышкан, анын ичинде 78 – эксперименталдык топто жана 85 – текшерүү топто окушкан. Ар бир студентке берилген мотивдердин тизмесинен мааниси боюнча ранг түзүү

сунушталган. Биринчи жана үчүнчү ирээт сурамжылоонун жыйынтыгы таблицада берилди (2-таблица).

2-таблица. Студенттердин кесиптик билимдерге терең ээ болуу мотивдеринин рангы

Биринчи сурамжылоонун жыйынтыгы (эксперименталдык жана текшерүү топторунун орточосу)		Үчүнчү сурамжылоонун жыйынтыгы (эксперименталдык топ)	
Ранг	Мотив	Ранг	Мотив
1	Чет тилин жакшы үйрөнүү	1	Жогорку кесиптик мүмкүнчүлүктөргө ээ болуу
2	Жогорку билим менен чет тилин билүү материалдык мүмкүнчүлүктү түзөт	2	Акыл-эсти жогорулатуу
3	Ата-эненин көңүлүн оорутпоо	3	Интеллектуалдык деңгээлди жогорулатуу
4	Бейформалдуу жана информалдуу формалардын кызыктуу өтүшү	4	Жаңы коммуникациялык жөндөмдөргө ээ болуу
5	Экзамендерди жакшы тапшыруу	5	Ата-эненин, курбулардын ишенимине ээ болуу
6	Интеллектуалдык деңгээлди жогорулатуу	6	Келечекте кесиптик ишмердүүлүккө даяр болуу
7	Чет өлкөлөр жөнүндө маалыматка ээ болуу	7	Улам жаңы билимдерге ээ болуу
8	Акыл-эсти жогорулатуу	8	Экзамендерди жакшы тапшыруу
9	Стипендияга ээ болуу	9	Бейформалдуу жана информалдуу формалардын кызыктуу өтүшү
10	Жаңы коммуникациялык жөндөмдөргө ээ болуу	10	Педагогдордун талаптарын аткаруу

Студенттердин – болочок инженерлердин чет тилин үйрөнүүдөгү окуу мотивациясынын динамикасы экспериментке чейин жана андан кийин иликтөө төмөнкү тыянактарды жасоого мүмкүндүк берди:

1. Текшерүү тобунда билим алып жатышкан студенттердин мотивдери дээрлик өзгөргөн эмес. Тескерисинче, эксперименталдык топтун студенттеринде мотивдин өзгөрүүсү орун алган. Өнүгүү мотивдеринин студенттердин ишмердүүлүгүндөгү орду такталды, т.а. акыл-эсти жогорулатуу жана интеллектуалдык деңгээлди жогорулатуу студенттердин ишмердүүлүгүнүн маңызына айланды.

2. Эгерде, эксперименттин баштапкы абалында окуу процессин «күнүмдүк» мотивдер аныктап турса, эксперименталдык топтогу студенттери

эң негизги мотиви катары жогорку кесиптик мүмкүнчүлүктөгө ээ болууну көрсөтүштү.

3. Студенттердин коммуникациялык процеске болгон көз карашы кескин түрдө жакшырган. Натыйжада, жаңы коммуникациялык жөндөмдөргө ээ болуу төртүнчү рангдагы мотивге айланды.

4. Материалдык жактан камсыз болуу мотивдери төмөндөө тенденциясына ээ болду, кесиптик касиеттер келечекте өзүнүн ички потенциалын «ачуу үчүн» зарыл экендигин түшүнүү пайда болду.

Педагогикалык эксперименттин кийинки этабында чет тилдери боюнча коммуникациялык компетенттүүлүктүн кийинки критерийин студенттердин рефлексиялоо ишмердүүлүгү изилденди. Студенттердин бейформалдуу жана информалдуу билим алуунун алкактарында чет тилин үйрөнүү процессиндеги рефлексиялык пикирлеринин жана өзүн баалоолорунун өнүгүүсүнүн негизги көрсөткүчтөрү катары төмөнкү рефлексиялык билгичтиктер тандалды:

- чет тилин үйрөнүүнүн өзүмдүк тажрыйбасына кайрылуу билгичтиги;
- чет тилин үйрөнүүдөгү таанымдык ишмердүүлүктүн оорчулуктарын, алардын себептерин айкындоо билгичтиги;
- чет тилин үйрөнүү учурундагы акыл-эстик ишмердүүлүктүн ыктарын сыпаттоо билгичтиги.

Эксперименттин алкагында ар бир студенттин өздүк жетишкендиктерин өзү баалоосун аныктоо, башкача айтканда алардын рефлексиялоо ишмердүүлүгүн анализденди. Студенттердин рефлексиялык жөндөмдүүлүктөрү үч деңгээлде каралды. Эксперименттин жыйынтыгын талдоо бейформалдуу, информалдуу билим алуунун шарттарында чет тилин үйрөнүү процессинде студенттердин рефлексиялык билгичтиктерин калыптандыруудагы оң динамикасы орун алаарын көрсөттү. Чет тилин үйрөнүүдө рефлексиялоо ишмердүүлүгүн жүргүзүү, акыл-эс ишмердүүлүгүнүн ыктарын сыпаттоо билгичтиктери, чет тилин үйрөнүүнүн өзүмдүк тажрыйбасына кайрылуу билгичтиктери, чет тилин үйрөнүү процессиндеги татаалдыктарды аныктоо жана алардын себептерин табуу билгичтиктери өндүү рефлексиялык билгичтиктер боюнча көрсөткүчтөр кыйла жакшырды. Окуу процессин натыйжалуу уюштуруунун негизги багыттарынын бири – өз окуусун башкаруу жөндөмдүүлүгүнө жетишүү. Бул учурда студенттер окууну аяктаган соң өз алдынча тил менен иштөөгө кайсы бир деңгээлде даяр болуп калышат. Студенттердин өзүн башкаруу жөндөмдүүлүгүн, башкача айтканда өз окуусу үчүн жоопкерчилигин өнүктүрүүгө студенттер – болочок инженерлер инженердик чөйрөдө белгилүү бир өз алдынчалыкты көрсөтө алгыдай кырдаалдарды жана мүмкүндүктөрдү түзүү абзел. Мында бейформалдуу билим берүү студенттерди белгилүү бир окуу максатка жетишүү максатында бириктирүүгө багытталганын белгилөө маанилүү. Биргелешкен иш учурунда студенттер тилдик көндүмдөрүн гана өркүндөтпөстөн, баарлашуу, бири бирине жардамдашуу, биргелешкен чечимдерди кабыл алуу билгичтиктерин дагы иштеп чыгышат. Алар тапшырмалардын түрүн тандоодо эркин болушат. Бул долбоорлор, викториналар, конкурстар, текстти деталдуу түшүнүүнү, грамматикалык жана лексикалык оорчулуктарды айкындоону текшерүүгө

тапшырмалар, командалык оюндар, ролдук оюн, интервью, сүрөттөр, кроссворддорду түзүү ж.б.у.с. боло алышат. Чет тилине бейформалдуу жана информалдуу окутуу чоң күч-аракетти, өзүн башкарууга жөндөмдүүлүктү талап кылат. Студенттердин – болочок инженерлердин чет тилин үйрөнүү процессиндеги өзүн башкарууга жөндөмдүүлүктү өнүктүрүү динамикасы Н.М. Пейсаховдун методикасы менен аныкталды. Студенттерде өзүн башкаруу ыкмаларын калыптандыруу төмөнкү иш-аракеттерди ичине камтыйт: студенттерде өзүн баалоо жана өзүн текшерүү зарылчылыгын калыптандыруу; окутуучунун өзүн текшерүүнүн ар түрдүү ыкмаларын түшүндүрүүсү; студентке түшүнүктүү баалоочу критерийлерди жана эталондорду иштеп чыгуу; тиешелүү тыянактарды чыгара турган окуу кырдаалын камсыздоо; студенттердин өз ара текшерүүсүн уюштуруусу, өзүн текшерүүлөргө түрткү берүү. Болочок инженердин БТККнын критерийлерин аныктоо багытында комплекстүү тест даярдалды. Комплекстүү тест элүү суроодон турат жана ар тараптуу толук жооптор эки балл, толук эмес жооптор бир балл менен бааланды. Инженердин БТККнын критерийлери 3-таблицада берилди.

3-таблица. Башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн критерийлери

Деңгээл	Негизги мүнөздөмөлөрү	Балл
Төмөн	Инсан жана маданият аралык бирге аракеттенүүнүн оптималдуу стратегияларын тандоодо тилдик коммуникациянын ролун түшүнбөө; билимдердин кырдаалдык-тиричиликтик мүнөзүн түшүнбөө; начар өнүккөн тилдик маданият; лингвистикалык, коммуникациялык жана прагматикалык компетенциянын жетишсиз калыптангандыгы.	0-45 баллга чейин
Орто	Стандарттуу коммуникациялык кырдаалдарда гана аракеттенүүгө ынтаалуулук; коммуникациялык милдеттерди жана көйгөйлөрдү чечүүнүн орто майнаптуулугу; чет тилин үйрөнүү процессиндеги өзүн башкарууга орто жөндөмдүүлүк тилдик баарлашуудагы жана өзүн өнүктүрүүдөгү лингвистикалык, коммуникациялык жана прагматикалык компетенциялардын түзүүчүлүк ролун түшүнүү; маданият аралык коммуникация жаатындагы зарыл теориялык билимдердин болушу; ээ болунган компетенцияларды кесиптик жана тиричиликтик баарлашуу кырдаалдарында колдонуу билгичтиги.	46-75 балл
Жогору	Стандарттуу башка тилдүү коммуникациялык кырдаалдардын алкагынан чыгууга, коммуникациялык милдеттерди майнаптуу чечүүгө жөндөмдүүлүк; өзүнүн башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн диагноздоо жана баалоо билгичтиги; чет тили тууралуу билимге маданият аралык коммуникацияга ээ болуу; өзүн	76-90 балл

	дүйнөнүн тилдик сүрөттөлүшү билимине ээ болушу, анын кеңейишинде башка тилдүү маданиятты таануу.	
Эң жогору	Башка тилдүү баарлашуунун жеке тажрыйбасын өзү диагноздоого жөндөмдүүлүгү; башка тилдүү мейкиндикте өз алдынча жана жоопкерчиликке ээ болуу; башка тилдүү баарлашуу процессинде рефлексиялоо; лингвистикалык, коммуникациялык жана прагматикалык компетенцияларды маданият аралык коммуникациянын каражаты катары эркин колдонуу; коммуникациялык милдеттерди чечүү; башка тилдүү бирге аракеттенүүдөгү активдүүлүк жана демилгелүүлүк.	91-100 балл

Комплексттүү тестирлөө үчүнчү курстун башында жана ал курстун аягында берилди. Комплексттүү тесттин жыйынтыгы менен жарыш түрдө англис тили боюнча берилген өз алдынча даярдануу тапшырмалардын аткарылышы, ал тапшырмалардын талкуусу эске алынды. Баса көрсөтүүчү факт, айрым студенттер баяндоосун жана талкуусун таза англис тилинде жүргүзүүгө жетишти.

Бул критерийлер техникалык жогорку окуу жайларынын студенттеринин БТККнын өнүгүүсүн сапаттык баалоонун бардык мүмкүн болгон критерийлерин камтышпайт, бирок алар техникалык жогорку окуу жайларда болочок инженерлердин БТККнын интегралдык мүнөзүн аныктоо үчүн жетиштүү болот. Комплексттүү тестирлөөнүн, студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүнүн жыйынтыгы, студенттер менен аңгемелешүүнүн негизде болочок инженерлердин БТККнын деңгээлдери диссертацияда кеңири берилди. Негизги педагогикалык эксперименттин жыйынтыгы көрсөтүп тургандай диссертациялык изилдөөнүн алкагында белгиленген теориялык жана практикалык өзгөрүүлөр боюнча болочок инженерлердин БТККнын деңгээлдери жогорулады. Жогорку БТККнын деңгээлиндеги студенттердин катышы 9%дан 24%га чейин жогорулады жана студенттердин төмөнкү коммуникациялык деңгээлдери 32%дан 11% га төмөндөдү.

Негизги экспериментти жүргүзүүдө «Иштиктүү англис тилине» (Деловой английский язык) тест түзүлдү. Тест өзүнө 60 суроону камтыйт жана төмөнкү түзүлүштө берилди: а) жеңил деңгээлдеги суроолор – 30, ар бир туура жооп 1 балл; б) орто деңгээлдеги суроолор – 20, ар бир туура жооп 2 балл; в) татаал деңгээлдеги суроолор – 10, ар бир туура жооп 3 балл. Бул учурда максималдуу баллдын суммасы 100 баллды берет. Студенттин билим сапаты төрт деңгээл менен аныкталат: I деңгээл – төмөн (0-45 балл); II деңгээл – орто (46-75 балл); III деңгээл – жогору (76-90 балл); IV деңгээл – эң жогору (91-100 балл). Мындан тышкары, чет тилин үйрөнүү процессиндеги окуу мотивациясынын көрсөткүчтөрү, чет тилиндеги маалыматты түшүнүүнүн деңгээли жакшырды.

Бейформалдуу жана информалдуу билим алуунун шарттарында англис тилин үйрөнүү процессинде негизги рефлексиялык билгичтиктерге ээ болуу боюнча көрсөткүчтөр байкаларлык жакшырды. Эксперименттик топтогу англис тилин үйрөнүүдө студенттердин өзүн башкаруусунун, өзүн текшерүүсүнүн өнүгүүсүндө оң динамика катталды.

4-таблица. Негизги экспериментке чейин студенттердин билим деңгээлдери

ЖОЖдор	Контролдук топ (% менен)				Эксперименталдык топ (% менен)			
	Төмөн	Орто	Жогору	Эң жогору	Төмөн	Орто	Жогору	Эң жогору
Н.Исанов атындагы КМКТАУ	11,6	56,9	19,9	11,6	10,7	59,3	20,6	9,4
ЭИТУ	12,4	54,7	21,6	11,3	11,9	57,8	22,7	7,6
С.Нааматов атындагы НМУ	12,0	59,2	22,5	6,3	11,9	59,2	22,4	6,5
КӨУ	12,8	58,7	22,3	6,2	12,2	58,9	20,1	8,8

5-таблица. Негизги эксперименттен кийин студенттердин билим деңгээлдери

ЖОЖдор	Контролдук топ (% менен)				Эксперименталдык топ (% менен)			
	Төмөн	Орто	Жогору	Эң жогору	Төмөн	Орто	Жогору	Эң жогору
Н.Исанов атындагы КМКТАУ	11,3	55,6	19,2	13,9	5,6	27,9	45,8	20,7
ЭИТУ	12,9	54,2	20,9	12,0	9,7	28,9	40,3	21,1
С.Нааматов атындагы НМУ	12,8	58,3	22,2	6,7	9,4	25,5	44,2	20,9
КӨУ	12,1	57,7	22,9	7,3	8,9	26,4	43,9	20,8

Эксперименттик иштин натыйжаларынын аныктыгын эсептөө үчүн χ^2 критерийи алынды, анда градациялар төмөндөгүдөй бөлүндү: L=4 “төмөн”, “орто”, “жогору” жана “эң жогору”. Хи-квадраттын $\chi^2_{эмп}$ эмпирикалык

мааниси төмөнкү формула менен чыгарылды: $\chi^2_{эмп} = N \cdot M \cdot \sum_{i=1}^L \frac{\left(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M}\right)^2}{\frac{n_i}{N} + \frac{m_i}{M}}$, мында N

– эксперименттик, M – контролдук топтогу студенттердин саны; L – градациянын саны; n_i – эксперименттик топтогу i-чи балл алган студенттердин саны; m_i – контролдук топтогу i-чи балл алган студенттердин саны ($i=1,2,3,4$).

Ушундай эле жол менен эксперименталдык жана контролдук группалар боюнча χ^2 критерийинин эксперименттен кийинки маанилерин алабыз. Эксперименталдык жана контролдук группалардын эксперименттен кийинки

мүнөздөмөлөрүн салыштыруудан алынган жыйынтык төмөнкүдөй: $\chi^2_{эмт} = 9,06$ (КМКТАУ), $\chi^2_{эмт} = 10,7$ (ЭИТУ), $\chi^2_{эмт} = 11,9$ (С. Нааматов атындагы НМУ), ал эми $\chi^2_{эмт} = 12,7$ (Кыргыз Өзбек университети). Ал эми, «Хи-квадраттын» таблицалык мааниси $\chi^2_{0,05} = 7,82$ барабар. Демек, педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары ишенимдүү болуп саналат. Эксперименттин жүрүшүндө техникалык ЖОЖдун ЭГ жана КГ студенттердин БТККнын билим сапатынын өзгөрүшүнүн диагностикасы диаграмма менен сүрөттөрдө берилди.

1-диаграмма. Н. Исанов атындагы КМКТАУнун студенттеринин билим сапатынын өзгөрүшү.

2-диаграмма. Эл аралык инновациялык технологиялар университетинин студенттеринин билим сапатынын өзгөрүшү.

3-диаграмма. С. Нааматов атындагы НМУнун студенттеринин билим сапатынын өзгөрүшү.

4-диаграмма. Кыргыз-Өзбек университетинин студенттеринин билим сапатынын өзгөрүшү.

Ошентип, педагогикалык изилдөөнүн алкагында студенттердин билим сапаты КМКТАУ да 30% тен 66,5% чейин, ЭИТУда 30,3% тен 61,4% чейин, С. Нааматов атындагы НМУда 28,9% ден 65,1% чейин, ал эми КӨУда 28,9%ден 64,7% чейин жогорулады. Мындан тышкары, студенттердин билим алуусунда сапаттык дагы өзгөрүүлөр орун алды. Инженерлердин коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн илимий-педагогикалык негизинин натыйжалуулугун тастыкталышы Н.Исанов атындагы КМКТАУнун студенттердин «Манас» Кыргыз-Түрк университетинде 2007-жылдын 1-2-декабрында өткөрүлгөн англис тили боюнча республикалык студенттик олимпиадада ийгиликтүү жеңиши, ошондой эле студенттердин жогорку окуу жайлардын студенттеринин 2012-жылы 18-майда Ж. Баласагын атындагы КУУда өткөн «Азыркы билим берүү мейкиндиги: проблемалар жана перспективалар» аттуу республикалык жогорку окуу жайлар аралык илимий-теориялык конференцияда ийгиликтүү катышуусу болду. Алсак, ЛН-2-07 (5- курс) топтун студенти А.С. Рейнгард «Английский язык как инструмент знания и саморазвития будущих специалистов» баяндамасы менен абдан кооз слайды көрсөтүү менен 2-орунду ээлеген, ошондой эле Л-1-07 студенти Н.С. Денисенко «Профессиональная карьера студентов КГУСТА через английский язык» аттуу баяндамасы кызыктыруучу сыйлыкка ээ болгон. Ошондой эле Эл аралык инновациялык университетинде жылда өткөрүлүүчү «Инновациялык технологиялар жана

алдыңкы чечимдер» студенттердин, жаш окумуштуулардын илимий докладдарынын III эл аралык илимий-практикалык конференция-конкурсунда, ЛН1-13 (2-курс) группасынын студенти П. Муканбетова «Маданият аралык байланыштын проблемалары» доклады менен экинчи орунга татыктуу болгон (Бишкек, ЭИТУ, 19-20 май 2015-ж.). Биздин студенттердин республикалык, шаардык илимий-практикалык студенттик конференцияларга жана олимпиадаларга активдүү катышуусу, англис тилинде алып баруусу биздин изилдөөнүн талашсыз оң натыйжалуулуктарын көрсөтөт. Ошондой эле, диссертациялык изилдөөнүн жетишкендиктеринин көрсөткүчү катары Эл аралык инновациялык технологиялар университетинде бүтүрүүчүлөрдүн дээрлик көпчүлүгү квалификациялык жумуштун теориялык бөлүгүн англис тилинде ийгиликтүү жазууга жетишишкендигин көрсөтүүгө болот. Бүтүрүүчүлөрдүн көпчүлүк бөлүгү англис тилинде эркин сүйлөшө алышат жана жогорку коммуникациялык жөндөмдүүлүктөргө ээ болушкан.

Ошентип, ар тараптуу сапаттык жана сандык талдоого алынган тажрыйбалык-эксперименттик иштин натыйжалары алдыга коюлган божомолдун адилеттүүлүгүн күбөлөндүрөт, ошондой эле техникалык жогорку окуу жайларда студенттердин БТККнын калыптандыруунун педагогикалык системасынын илимий-педагогикалык негизинин иштөөсүнүн натыйжалуулугун далилдейт.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Азыркы мезгилде Кыргызстанда биринчи планга эмгек рыногун калыптанышы менен шартталган кесиптик мобилдүүлүк проблемасы чыкты. Техникалык жогорку окуу жайлардын бүтүрүүчүсү – бул өндүрүштүк объектилерди иштеп чыгуу, өндүрүү, изилдөө жана эксплуатациялоо боюнча инженердик функцияларды турмушка ашыруу үчүн зарыл билимдерге гана эмес, олуттуу коммуникациялык көндүмдөргө, чет тилин билүүгө да ээ адис болууга тийиш. Чет өлкөлөр менен байланыштарын кеңейтип жаткан Кыргызстанга баарлашуу каражаты катары чет тилин билген адистер талап кылынат. Жүргүзүлгөн теориялык жана эксперименттик изилдөө болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздерин аныктоого мүмкүнчүлүк түздү:

1. Кыргызстандын техникалык жогорку окуу жайларында «Башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүк» категориясынын илимий өңүттөн анализдөө анын аныктамасына толуктоо жана тактоолорду киргизүү менен төмөндөгүдөй аныктама берилди: *«Башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүк – бул инсандын интегралдуу касиети болуп саналат жана ал инсандын башка тилде эң жогорку деңгээлде коммуникациялык ишмердүүлүктү жүргүзүүнү мүнөздөйт, б.а. башка тилде өзүн эркин түшүндүрө алуу жана башка тилдеги маалыматтарды ар тараптан кабыл алуу жөндөмү жана шыгы»*. Техникалык багыттагы адистиктердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрүн белгилөө менен анын курамдык бөлүктөрү аныкталды. Башка тилдүү коммуникациялык

компетенттүүлүктү үч деңгээлде кароого жана үч негизги топко компетенцияларды бириктирүүгө болот, алар: лингвистикалык, коммуникациялык жана прагматикалык. Лингвистикалык – оозеки жана жазуу башка тилдик кебине ээ болууну аныктоочу негизги компетенция. Тил – бул каражат, ал эми кеп – кептик ишмердүүлүк процессинде ойду тил аркылуу калыптандыруу жана түзүү ыгы. Коммуникациялык – кесиптик компетенция тилдик жана кептик каражаттардын милдеттерине карата адекваттуу колдонуу жөндөмдүүлүгү катары берилген, ошондой эле баарлашуунун кесиптик кырдаалдарын эске алуу менен кептик жүрүм-турумду куруу билгичтигине жана инженердик-техникалык аймакта коммуникациялык башка тилдүү ишмердүүлүктү турмушка ашыруу билгичтигине негизделген. Үчүнчү прагматикалык тобу инженердин маалыматтык – технологиялык жана өз алдынча билим алуучулук компетенциялары катары берилген, алар өз ара байланышта туруп, бирдей максаттарды көздөшөт. Ошондой эле техникалык окуу жайларда окуган студенттердин коммуникациялык компетентүүлүгүнө ээ болуу абалы аныкталды: Кыргызстандын алдыңкы техникалык жогорку окуу жайлардын болочок инженерлерди башка тилде даярдоону талдоо окуу процессинде окутуунун салттуу дагы, инновациялык дагы ар түрдүү усулдары, формалары, технологиялары ишке ашырыларын, бирок азырынча бейформалдуу жана информалдуу башка тилдүү билим берүүнүн дарамети майнапсыз колдонуларын көрсөттү.

2. Жогорку квалификациялуу инженерлерди даярдоого байланыштуу илимий-теориялык окууларга таянуу менен чет элдик жана ата мекендик билим берүү тажрыйбасын изилдөөнүн негизинде болочоктогу инженерлердин БТККны калыптандыруу концепциясы жаралды.

БТККны калыптандыруунун негизги принциптери: билимдин турмуш менен байланышы, удаалаштык, кошумчалык, дисциплиналар аралык интеграция, социомаданий жана кесиптик багытталгандык, топтук бирге аракеттенүүнүн вариативдүүлүгү; методдору: долбоор усулу (чыгармачылык менен ойлоо), окуу жана жазуу аркылуу сын көз менен ойду өстүрүү, дебат усулу, оюндук технология (тилдик оюндар, ролдук оюндар, драмалаштыруу), проблемалык дискуссиялар, интерактивдүү окуу технологиясы (эки-экиден, аз тайпаларда), грамматика-котормо усулу.

БТККны калыптандыруу формалдуу да, бейформалдуу (тилдик программаларга катышуу, студенттик илимий конференцияларда чыгып сүйлөө, конкурстарга, викториналарга, олимпиадаларга катышуу) жана информалдуу да (тилдик олимпиадаларга даярдануу, рефераттарды жазуу, студенттин күндөлүгүн жана тилдик портфелди жүргүзүү ж.б.) билим берүүнүн алкагында турмушка ашырылат:

– БТККны калыптандыруу процессинде студенттердин ролдук позицияларынын алмашуусу болуп өтөт:

окуп жаткан → өзү окуп жаткан → окутуп жаткан;

– үйрөнүлүп жаткан тилдин өлкөсүнүн баалуулуктар системасын, жүрүм-турум ченемдерин, маданиятынын өзгөчөлүктөрүн өздөштүрүүгө

максатталган маданий-билим берүүчүлүк-тарбиялык чөйрөнү түзүү бул процесстин натыйжалуулугунун зарыл шарты болуп саналат;

– БТККны калыптандыруу процесси окутуу жана өз алдынча билим алуу ишмердүүлүгүнүн биримдиги катары бериле алат жана үзгүлтүксүз мүнөзгө ээ болууга тийиш, анда студент активдүү позицияны ээлейт жана өзүн маданият аралык, инсан аралык жана коммуникациялык ишмердүүлүктүн субъектиси катары ишке ашырат;

– БТККны калыптандыруу процесси билим берүү этаптарынын удаалаштыгы төмөнкүдөй болгон шартта кыйла натыйжалуу болот: түшүнүктөрдөн – билимдерге, билимдерден – билгичтиктерге жана көндүмдөргө, андан ары – компетенттүүлүккө;

– башка тилдүү кесиптик компетенттүүлүктү калыптандыруу процессинде долбоорлук технологиялар колдонулат.

3. Болочок инженердин БТККны калыптандыруунун интеграциялык илимий-практикалык модели иштелип чыкты. Аталган модель БТККны калыптандыруудагы салттуу дидактикалык принциптерге (билимдин турмуш менен байланышы, удаалаштык, кошумчалык, дисциплиналар аралык интеграция, социомаданий жана кесиптик багытталгандык, топтук бирге аракеттенүүнүн вариативдүүлүгү ж.б.) илимий-методикалык жагдайларга негизделген. Иштелип чыккан моделде БТККны калыптандыруу системасынын негизги түзүмдүк компоненттери бирге аракеттенүүсү анын кызмат аткаруусун жана бүтүндүүлүгүн камсыздоочу максаттык, мазмундук, процессуалдык-технологиялык жана натыйжалык компоненттери болот. Студенттерди БТККны калыптандыруу системасынын максаттык компоненти максаттардын биримдиги жана милдеттердин системасы менен берилген, аларды комплекстүү чечүү жетишүүнү камсыз кылат. Натыйжалык компонент адистин БТККны өз ара байланышкан аспектилерин берет. Болочок инженердин БТККны калыптандыруу системасынын натыйжасы анын калыптангандыгынын орточо деңгээли болуп калууга тийиш. Мазмундук компонент моделде башка тилде даярдоонун мазмуну менен берилген да, инженерлердин кесиптик даярдыгынын шарттуу өз алдынча аймагын берет, аны өздөштүрүү инсандын БТККнын ээ болуусу үчүн шарттарды түзөт. Мазмундук компонент окуу пландары, дидактикалык материалдар, коммуникациялык билгичтиктер менен көндүмдөрдүн тизмеси жана алардын мүнөздөмөлөрү менен берилген. Технологиялык компонент билим берүү процессинин субъектилеринин берилген компетенттүүлүктү калыптандырууга багытталган аракеттеринин жыйындысын, ошондой эле окутуу формаларынын, усулдарынын жана каражаттарынын системасын, окуп жаткандардын БТККнын критерийлери менен деңгээлдерин караштырат. БТККны калыптандыруу контексттүү окутууну ишке ашырууда кыйла натыйжалуу. Бул процесстин ар бир этабына студенттердин ишмердүүлүгүн уюштуруунун белгилүү бир базалык формасы (сабактардын ар түрдүү формалары) ылайык келет: формалдуу билим берүүнүн алкагындагы академиялык типтеги окуу ишмердүүлүгү, өз алдынча иш (информалдуу билим алуу), ошондой эле бейформалдуу билим берүүнүн ар түрдүү элементтери.

4. Болочок инженердин БТККны калыптандыруунун илимий-усулдук технологиялары (оюндук, долбоорлук, контексттүү окутууну ишке ашыруу технологиясы, проблемалуу окутуу технологиясы) жана жолдору иштелип чыкты. Илимий-усулдук технологияларды иштеп чыгуу жалпы маданий таануучулук, этномаданий өзгөчөлүктөр, коммуникациялык жана инсанга багытталгандык концепцияларга негизделип, социалдык, интерактивдүүлүк, коммуникациялык методдорго жана ыкмаларга артыкчылык берилет. Студенттердин БТККны калыптандыруунун педагогикалык системасынын кызмат аткаруусун уюштуруучулук жана усулдук камсыздоону талдоо алардын формалдуу, бейформалдуу жана информалдуу билим берүүнүн алкагында өз алдынча турмушка ашырылуучу окуу-изилдөөчүлүк жана илимий-изилдөөчүлүк иши кесиптик калыптануунун эң маанилүү шарты менен каражаты болуп саналарын көрсөттү. Чет тили боюнча окуу-изилдөөчүлүк иштин мааниси мында аны аткаруу процессинде студент изилдөөчүлүк билгичтиктер менен көндүмдөрдүн белгилүү бир тизмегине ээ болот: чет тилиндеги адабияттарды өз алдынча талдоо, каталогдор, маалыматтык обзорлор менен иштөө, башка тилдүү адабиятты конспектилөө; чет тили менен адистикти айкалыштырып илимий-практикалык конференцияларда эл алдына чыгып сүйлөө; олимпиадаларга, конкурстарга катышуусу.

5. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системасы иштелип чыкты жана анын натыйжалуулук критерийлери аныкталды. Сунушталып жаткан БТККны калыптандыруу педагогикалык системасын долбоорлоо методологиясы төмөнкү илимий-методикалык талаптарга таянат: системалуулук, инсандык ишмердүүлүк, коммуникациялык компетенттүүлүк, проблемалык-долбоорлук, маданият-таануучулук. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системаларынын натыйжалуулук критерийлери катары: чет тилин үйрөнүү мотивдеринин өзгөрүүсү; чет тилин үйрөнүү процессинде рефлексиялык билгичтиктердин калыптанышы; студенттердин өзүн-өзү башкаруу жөндөмдүүлүктөрү каралды. БТККны калыптандыруунун илимий-педагогикалык системасынын натыйжалуулугунун илимий критерийлеринин курамдык бөлүктөрүнүн мотивдештирүү когнитивдик жана рефлексиялык деңгээлдери аныкталды, аталган критерийлердин негизинде болочоктогу инженерлердин чет тилди үйрөнүү мотивдери, чет тилдеги маалыматтарды түшүнүү деңгээлдери, рефлексиялык жөндөмдөрү ошондой эле өздүк өнүгүүсүн шыктандыруунун педагогикалык шарттары аныкталды.

6. Педагогикалык экспериментти жүргүзүүнүн натыйжасында болочок инженерлердин БТККны калыптандыруу концепциясынын натыйжалуулугу далилденди, т.а. жогорку башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүнүн деңгээлиндеги студенттердин катышы 9%дан 24%га чейин жогорулады жана төмөнкү коммуникациялык деңгээлдеги студенттердин үлүшү 32%дан 11%га төмөндөдү. Мындан тышкары, чет тилин үйрөнүү процессиндеги окуу мотивациясынын көрсөткүчтөрү, чет тилиндеги маалыматты түшүнүүнүн деңгээли жакшырды. Бейформалдуу жана

информалдуу билим алуунун шартында англис тилин үйрөнүү процессинде негизги рефлексиялык билгичтиктерге ээ болуу боюнча көрсөткүчтөр жакшырды: студенттердин билиминин сапаты Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинде 30%дан 66,5%га чейин, Эл аралык инновациялык технологиялар университетинде 30,3%дан 61,4%га чейин, С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинде 28,9%дан 65,1%га чейин, ал эми Кыргыз Өзбек университетинде 28,9%дан 64,7%га чейин жогорулады.

Аткарылган илимий изилдөөнүн жыйынтыктары техникалык жогорку окуу жайында студенттердин БТККны калыптандыруунун ишмердүүлүгүндө колдонууга боло турган төмөнкүдөй **сунуштар** берилди:

– башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүктү калыптандыруу боюнча сунушталган концепцияны, илимий-педагогикалык системаны, илимий-методикалык усулдарды педагогикалык тажрыйбада колдонуу туура болот;

– болочок адистердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык системасынын иштелип чыккан теориялык моделин бардык тилдик эмес жогорку окуу жайларга жайылтуу керек;

– «English language day – Англис тили күнү» профилдик усулдук программаны дидактикалык материал катары окуу процессинде колдонуу студенттердин чет тилин кыйла терең үйрөнүүсүнө, кызыгуусуна түрткү бере алат, алардын тилдик билимдеринин, билгичтигинин жана көндүмдөрүнүн сапатын жогорулатууга, англис тилдүү чөйрө түзүүгө, башка тилде баарлашуу кырдаалдарына «чөмүлтүү», кепти кабыл алуу жана кайра түзүү, угуза айтуу, грамматикалык түзүлүштөрдү пайдалануу, лексиканы, инженердик терминологияны колдонуу, кептик көндүмдөрүн ролдук оюндар аркылуу өнүктүрүүгө жана бышыктоого оптималдуу шарт түзүп бере алат.

Диссертациянын негизги мазмуну 1 монографияда, 2 окуу китебинде, 7 методикалык усулда, 53 макалада чагылдырылган, алардын негизгилери:

Монографиялар, окуу куралдары, усулдук иштелмелер:

1. Сартбекова, Н.К. Болочок инженердин коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруу. Монография [Текст] / Н.К. Сартбекова. – Бишкек, 2012. – 184 б.

2. Сартбекова, Н.К. «English language day – англис тили күнү» профильная методическая программа [Текст]: методическое пособие / Н.К. Сартбекова. – Бишкек, 2007. – 78 с.

3. Сартбекова, Н.К. Английский язык для студентов, изучающих математику [Текст]: учебно-методическое пособие / Н.К. Сартбекова. – Бишкек, 2008. – 56 с.

4. Сартбекова, Н.К. Английский язык для развития навыков устной речи студентов 1-2 курсов всех направлений [Текст]: учебно-методическое пособие / Н.К. Сартбекова, М.К. Карагулова. – Б, 2008. – 48 с. (автордуку –3 б.т.).

5. Сартбекова, Н.К. Английский язык для студентов специальностей ПИ, ОБИС, ИСТ, И [Текст]: учебно-методическое пособие / Н.К. Сартбекова, М.К. Карагулова. – Бишкек, 2008. – 43 с. (автордуку – 2,6 б.т.).

6. Сартбекова, Н.К. Английский язык для студентов по специальности «Архитектура и дизайн» учебно-методическое пособие [Текст]/ Н.К. Сартбекова, М.С. Саякпаева, Ч.С. Тулеева. – Бишкек, 2009. – 72 с. (автордуку – 4,5 б.т.).

7. Сартбекова, Н.К. Терминологические слова и выражения для технических дисциплин [Текст]: учебное пособие /Н.К. Сартбекова.– Бишкек, 2011.– 456 с.

8. Сартбекова, Н.К. Разговорный английский Conversational English [Текст]: учебно-методическое пособие / Н.К. Сартбекова. – Бишкек, 2011. –62 с.

9. Сартбекова, Н.К. Основы профессионально-иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров [Текст]: учебно-методическое пособие / Н.К. Сартбекова. – Бишкек, 2012. – 63 с.

10. Сартбекова, Н.К. Русско-кыргызско-английский терминологический словарь по наземным транспортно-технологическим машинам и коммуникациям [Текст]: учебное пособие / Н.К. Сартбекова, А.Б. Бекбоев, Н.А. Раджапова, А.С. Рыспаева. – Бишкек, 2013. – 162 с. (автордуку – 10,12 б.т.).

Илимий макалалар:

11. Сартбекова, Н.К. Специфика перевода математических текстов [Текст] / Н.К. Сартбекова // Вестник КГУСТА. – Бишкек, 2005. – 4(10). – С. 102-109.

12. Сартбекова, Н.К. Преодоление основных трудностей понимания иностранной речи на слух [Текст] / Н.К. Сартбекова, М.С. Саякпаева // Вестник КГУСТА. – Бишкек, 2007. – 3(17). – С. 169-172 (автордуку – 0,25 б.т.).

13. Сартбекова, Н.К. Специфика перевода математических терминов на уроке английского языка [Текст] / Н.К. Сартбекова // Вестник Кыргызского отделения Международной академии энергетики, им. А. Эйнштейна. – Бишкек, 2008. – Вып.1. – С. 96-100.

14. Сартбекова, Н.К. Информационные технологии в обучении иностранного языка [Текст] / Н.К. Сартбекова, М.К. Карагулова // Вестник КГУСТА. – Бишкек, 2009. – №1(23). – Т.3. – С. 32-35. (автордуку– 0,25 б.т.).

15. Сартбекова, Н.К. Задачи формирования коммуникационной компетентности студентов на уроке английского языка в технических вузах [Текст] / Н.К. Сартбекова // Вестник КГУ им. И. Арабаева. – Бишкек, 2010. – С. 187-190.

16. Сартбекова, Н.К. Формирование коммуникативной компетентности студентов будущих инженеров в процессе профессиональной подготовки на современном этапе [Текст] / Н.К. Сартбекова // Азыркы мезгилдин педагогу: теория жана практика // Илимий жыйнак. I чыг. – Бишкек, 2010. – 40-45-бб.

17. Сартбекова, Н.К. О формировании иноязычной коммуникативной компетентности студентов неязыкового ВУЗа [Текст] / Н.К. Сартбекова/ Материалы научно-практической конф. // Вестник КГУ им. И. Арабаева. Филологические науки. – Бишкек, 2011. – Вып. 5. – С. 240-244.

18. Сартбекова, Н.К. Развитие иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров [Текст] / Н.К. Сартбекова // Материалы научно-практической конференции // Вестник КГУ им. И. Арабаева. Филологические науки. – Бишкек, 2011. – Вып. 5. – С. 244-249.
19. Сартбекова, Н.К. Роль и место коммуникативной компетентности в социокультурном становлении личности будущего инженера [Текст] / Н.К. Сартбекова // Вестник КГУСТА // Международная научно-практическая конференция. – Бишкек, 2011. – №2(32). – Т. 2. – С. 347-352.
20. Сартбекова, Н.К. Коммуникативная компетентность – один из важных компонентов профессиональной компетентности выпускников вуза [Текст] / Н.К. Сартбекова / Межд. научно-практ. конф. КНУ им. Ж. Баласагына // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2011. – Вып. 5. – С. 285-289.
21. Сартбекова, Н.К. Проблема формирования коммуникативной компетентности у студентов в процессе обучения иностранному языку [Текст] / Н.К. Сартбекова / Международная научно-практ. конф. КНУ им. Ж. Баласагына // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2011. – Вып. – 5. – С. 289-293.
22. Сартбекова, Н.К. Сияев Т.М. Роль иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров [Текст] / Н.К. Сартбекова, Т.М Сияев // Известия Вузов. – Бишкек. – 2011. – №4. – С. 217-220 (автордуку – 0,25 б.т.).
23. Сартбекова, Н.К. К вопросу о подготовке инженеров к эффективной профессиональной деятельности [Текст] / Н.К. Сартбекова // Высшая школа Казахстана. – Алмата, 2012. – С. 108-112.
24. Сартбекова, Н.К. Формирование профессиональной коммуникативной компетентности при подготовке инженеров-программистов [Текст] / Н.К. Сартбекова // Поиск. – Алмата, 2012 – №1. – С. 259-262.
25. Сартбекова, Н.К. Communicative activity of a student in English language study process [Текст] / Н.К. Сартбекова // Discovering the World through English: сб. Материалов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. – М., 2012 – Ч.1. – С. 127-131.
26. Сартбекова, Н.К. Болонский процесс и вопросы преподавания в техническом вузе [Текст] / Н.К. Сартбекова // Поиск. – Алмата, 2012 – №4(1). – С. 274-279.
27. Сартбекова, Н.К. Формирование коммуникативной компетентности у студентов-инженеров в рамках УИРС [Текст] / Н.К. Сартбекова // Поиск. – Алмата, 2012. – №4(1). – С. 270-274.
28. Сартбекова, Н.К. Коммуникативтүүлүк жана маданият аралык компетенттүүлүктүн өсүшү – келечектеги профессионалдык адистерге ийгиликтүү карьераларды түзүү шарты [Текст] / Н.К. Сартбекова // Вестник КГУ им. И. Арабаева. Серия: педагогика и психология. – Бишкек, 2012. – Вып. 3 – 157-160-бб.
29. Сартбекова, Н.К. Педагогикалык системада техникалык адистердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун концепциясы [Текст] // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – Б., 2013. – Вып.1. – 171-175-бб.

30. Сартбекова, Н.К. Лингвистикалык программалар болочок инженерлердин коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун каражаты катары [Текст] / Н.К. Сартбекова // Научный и информационный журнал «Материаловедение». – Бишкек, 2014. – С. 282-284.
31. Сартбекова, Н.К. Болочок инженерлердин кесиптик компетенттүүлүгүнүн теориялык маселелери [Текст] / Н.К. Сартбекова // Вестник КГУ им. И. Арабаева. – Бишкек, 2014. – 283-286-бб.
32. Сартбекова, Н.К. Жогорку техникалык билимдүү болочок адистердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптанышы жөнүндө [Текст] / Н.К. Сартбекова // Материаловедение. – Бишкек, 2015. – №2/ (9). – С. 389-391.
33. Сартбекова, Н.К. Methods of formation of communicative competence of students of non-language higher education institutions in teaching English language [Текст] / Н.К. Сартбекова / 8th International symposium 27th September «Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives» Austria. – Vienna, 2015. – P. 64-68 (РИНЦ).
34. Сартбекова, Н.К. Informal education as means of formation of communicative competence of students of non language higher education institutions of Kyrgyzstan [Текст]/Н.К. Сартбекова / International Scientific and Practical Conference (ISPC) in London “4th the International Conference on Social Science and Humanity” 23-29 September, 2015. – London, 2015. – P. 73-77 (РИНЦ).
35. Сартбекова, Н.К. Роль лингвистической программы в формировании коммуникативной компетентности будущих инженеров [Текст]/ Н.К. Сартбекова / VII Международная научно-практическая конференция «Academic science-problems and achievements» (28-29 September 2015. North Charleston, USA). – North Charleston, 2015. – P.104-107 (РИНЦ).
36. Сартбекова, Н.К. Формирование коммуникативной компетентности будущих инженеров средствами лингвистической программы [Текст] / Н.К. Сартбекова // Педагогические науки. – 2015. – №6(75). – С. 49-51 ISSN 1728-8894 (РИНЦ).
37. Сартбекова, Н.К. Языковая подготовка в неязыковых вузах Кыргызстана/ Н.К. Сартбекова // Вестник научных конференций ISSN 2412-8988 (Россия, Тамбов, 29 января 2016.) Сертификат 009509. ООО «Колсалтинговая компания Юком» Consulting company Ucom РИНЦ по договору №255-04/2015.

Сартбекова Нуржан Коодоевнанын «Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун илимий-педагогикалык негиздери» аттуу темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогика жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык изилдөөсүнүн

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: компетенция, компетенттүүлүк, инженердик коммуникативдүүлүк, башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүк, кесиптик даярдоо, профилдүү усулдук программа, формалдуу, бейформалдуу, информалдуу билим, технологиялар.

Изилдөөнүн максаты: болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун педагогикалык, дидактикалык, методикалык жана лингвистикалык негиздерин англис тилин окутуу үлгүсүндө иштеп чыгуу, аталган компетенттүүлүктү калыптандыруунун моделин, усулдук жолдорун жана системасын аныктоо менен аларды практикага киргизүү.

Изилдөөнүн объекти: техникалык жогорку окуу жайларда адистерди башка тилге даярдоо процесси.

Изилдөөнүн предмети: болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун педагогикалык системасы.

Изилдөөнүн методдору: педагогикалык, психологиялык, социологиялык, дидактикалык изилдөөлөрдү теориялык талдоо; чет тилдери программаларын, окуу пландарын, башка тилдүү кесипкөй баарлашууга багытталган окуу процесси үчүн тандалган материалдарын, Европа Кеңешинин документтерин предмет-мазмундуу анализдөө, моделдөө усулу; техникалык ЖОЖдордогу чет тилин окутуудагы аймактарда инновациялык тажрыйбаны иликтеп үйрөнүү жана системалаштыруу; психологиялык тест, анкетөө, сурамжылоо, интервью, контент-анализ; констатациялоочу, калыптандыруучу, жыйынтыктоочу усулдар; натыйжаларды статистикалык иштеп чыгуу усулу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Кыргызстанда азыркы техникалык адистин кесиптик даярдыгынын жогорку деңгээлин камсыздоого мүмкүнчүлүк берүүчү «Болочок инженерлердин башка тилдүү коммуникациялык компетенттүүлүгү» категориясынын илимий өңүттөн анализдениши менен аталган аныктама эң алгачкы изилденди жана аныкталды; техникалык чөйрөдөгү глобализациялык тенденциялардын чакырыгына жооп берген, кесиптик жана эл аралык маданий баарлашууга мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон болочоктогу инженерлерге БТККнын калыптандыруунун концепциясы даярдалды; болочок инженерлердин формалдуу, бейформалдуу, информалдуу билим берүүнүн интеграцияланышынын негизиндеги БТККны калыптандыруунун педагогикалык системасынын теориялык модели иштелип чыкты; болочок инженерлердин БТККнын калыптандыруунун педагогикалык системасын долбоорлоонун методологиялык мамилелердин аспектилери белгиленди; илимий-педагогикалык системасынын натыйжалуулугунун критерийлерин курамдык бөлүктөрү иштелип чыкты; БТКК боюнча даярдалган илимий концепциялык негиздер жана ага байланыштуу билим берүү моделинин натыйжалуулугу педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилди.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү. Болочок инженерлердин БТККны калыптандыруунун илимий - педагогикалык системасы иштелип чыкканында жана техникалык ЖОЖдордун окуу процесстеринде киргизилгенинде жатат. Ал бүтүрүүчүлөрдүн башка тилдүү кесиптик баарлашууга жана заманбап шарттарда андан ары өзүн өнүктүрүүгө даярдыгын камсыздоого мүмкүндүк берет. Изилдөөнүн натыйжасында автордук комплекстүү илимий педагогикалык система жана окуу-усулдук камсыздоо иштелип чыккан жана колдонууга киргизилген жана башка жогорку окуу жайларда аларды атаандаштыкка жөндөмдүү инженерлерди даярдоо максатында колдонууга мүмкүндүк берет. Болочок адистердин БТККнын калыптандыруунун педагогикалык системасы иштелип чыккан теориялык модели бардык тилдик эмес жогорку окуу жайларда ишке ашырыла алат.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования **Сартбековой Нуржан Коодоевны** на тему: **«Научно-педагогические основы формирования иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров»** на соискание учёной степени доктора педагогических наук по специальности **13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования**

Ключевые слова: компетенция, компетентность, иноязычная коммуникативная компетентность, профессиональная подготовка, профильная методическая программа, формальное, неформальное, информальное образование, технология обучения, будущие инженеры.

Объект исследования: процесс иноязычной подготовки специалистов в техническом вузе.

Предмет исследования: педагогическая система формирования иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров.

Цель исследования: на примере обучения английского языка разработать педагогические, дидактические, методические и лингвистические основы формирования иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров, определить и внедрить в практику модели формирования названной компетенции, методические пути и системы.

Методы исследования: теоретический анализ педагогических, психологических, социологических, дидактических исследований; предметно-содержательный анализ типовых программ, учебных планов по иностранным языкам для технических вузов, образовательных программ для высшей школы и документов Совета Европы по отбору и минимизации материалов для обучения иноязычному профессионально направленному общению, метод моделирования; изучение и систематизация инновационного опыта в области обучения иностранному языку в технических вузах; психологическое тестирование, анкетирование, опрос, интервью, контент-анализ; констатирующий, формирующий, итоговый методы; методы статистической обработки полученных результатов.

Научная новизна исследования: в Кыргызстане впервые разработаны особенности проектирования педагогической системы научно-педагогических, дидактических, методических и лингвистических направлений формирования иноязычной коммуникативной компетентности, позволившей обеспечить высокий уровень профессиональной подготовки современного технического специалиста; разработана и обоснована концепция формирования иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров, необходимость реализации которой обусловлена процессами глобализации и интернационализации профессиональной деятельности в технической сфере и направлена на развитие их готовности к профессиональному и межкультурному общению в иноязычной среде. В основе концепции интеграции формального, неформального и информального образования была разработана теоретическая модель педагогической системы формирования иноязычной коммуникативной компетентности. Подготовленная научная концепция, основы и эффективность модели педагогической системы были проверены опытно-экспериментальной работой, были обеспечены научно-методическими рекомендациями.

Теоретическая значимость исследования. В исследовании содержатся теоретические положения, которые могут быть использованы при моделировании педагогических систем, обеспечивающих качественную иноязычную подготовку будущих технических специалистов. Содержащаяся в исследовании упорядоченная совокупность понятий, положений, идей и подходов к разработке модели педагогической системы формирования иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров может быть квалифицирована как решение проблемы структуризации научного знания в этом направлении.

SUMMARY

Of the dissertation research work by Sartbekova Nurjan Koodoyevna on the theme: "Scientific - pedagogical bases of forming foreign-language communicative competence of future engineers" for the degree of Doctor of pedagogical sciences on specialty 13.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education

Keywords: competence, competence, foreign-language communicative competence, professional training, profile methodical program, formal, informal, informalny education, technology of training, future engineers.

Research object: process of foreign-language training of specialists in technical higher schools.

Object of research: pedagogical system of forming foreign-language communicative competence of future engineers.

Research purpose: on the example of training of English to develop pedagogical, didactic, methodical and linguistic bases of forming of foreign-language communicative competence of future engineers, to determine and implement in practice of model of forming of the called competence, methodical ways and systems.

Research methods: theoretical analysis of pedagogical, psychological, social, didactic researches; the subject and substantial analysis of standard programs, curricula on foreign languages for technical higher schools, educational programs for the higher school and documents of the Council of Europe for selection and minimization of materials for training in foreign-language professionally directed communication, a modeling method; studying and systematization of innovative experience in the field of training in a foreign language in technical higher schools; psychological testing, questioning, poll, interview, content - analysis; stating, creating, final methods; methods of statistical handling of the received results.

Scientific novelty of a research: in Kyrgyzstan features are for the first time developed

designing of pedagogical system of the scientific and pedagogical, didactic, methodical and linguistic directions of forming of the foreign-language communicative competence which allowed to provide the high professional training level of the modern technical specialist; the concept of forming of foreign-language communicative competence of future engineers which need of implementation is caused by processes of globalization and internationalization of professional activity in the technical sphere is developed and proved and aimed at the development of their readiness for professional and cross-cultural communication in the foreign-language environment. At the heart of the concept of integration of formal, informal and informalny education the theoretical model of pedagogical system of forming of foreign-language communicative competence was developed. The prepared scientific concept, bases and efficiency of model of pedagogical system were checked by experienced and experimental work, provided with scientific and methodical recommendations.

Theoretical importance of a research. The research contains theoretical provisions which can be used when modeling the pedagogical systems providing high-quality foreign-language training of future technical specialists. The contained set of concepts, provisions, the ideas and approaches to development of model of pedagogical system of forming of foreign-language communicative competence of future engineers containing in a research can be qualified as the problem resolution of structurizations of scientific knowledge in this direction.

Басууга 20.01.2017-ж. кол коюлду.
Форматы 60x84 ^{1/16}. Офсет кагазы
Көлөмү 1.75 б.т., Нускасы 100 экз.

КББАнын «Билим» басма борбору
Бишкек ш., Эркиндик бул. 25